БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 27 СРЕДА № 73 (5477).

Өртээ 2 көп.

Эш Пальмиро Тольяттиге изиг байыр чедирген

СЭКП Төп Комитеди Италияның Коммунистиг партиязының чингине секретары эш Пальмиро Тольяттиге телеграмма чоруткаш, Италияның алдарлыг Коммунистиг партиязының шылгаттынган удуртукчузунга, делегейнин ажылчын болгаш коммунистиг шимчээшкининин шылгаралгай ажылдакчызынга ооң 70 хар харлаанының хүнүнде акы-дунма ёзу-биле байыр чедирген.

Эш Тольятти пролетаржы интернационализмниң принциптерин кезээде хажык чок камгалап, коммунистиг партияларның марксисчи-ленинчи чангыс эвин база сырый каттышканын быжыглаар дээш шиитпирлиг турҗуп турар деп, телеграммада демдеглеп турар.

Совет Эвилелинин ак-сеткилдиг болгаш шынчы өөнүүн, итали болгаш совет улустарның аразынга найырадыг харылзааларны калбартыры болгаш быжыглаары дээш чайгылыш чок болгаш идепкейлиг демиселчини совет кижилер силерниң нүүрүүдерден көрүп турар деп, телеграммада чугаалап турар.

(СЭТА).

„МАРС-1" УЖУДУУШКУНДА

СЭТА-ның дыңнадыы

Планеталар аразының «Марс-1» деп станциязы-биле радио харылзаазының эвлечеглиг сеансызын марттың 17-ден 25-ке чедир үеде чоруткан. Радио харылзаазының сеансызының үезинде станцияга чедир хемчээл 106.276 муң километр четкен.

Марттың 26-да Москваны-биле 9 шак турда, «Марс-1» деп станция дараазында астрономиктиг координаттарлыг болур: дорт үнери—7 шак 51 минута, ийленири—26 градус 32 минута.

Күчүлүг Енисейни совет кижи чагырып алган

Красноярск ГЭС-тиң тудугжуларынга чүректиң ханызындан байыр

Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң начальниги А. Е. Бочкин-биле Н. С. Хрущевтуң телефон дамчыштыр кылган беседазы

ДИВНОГОРСК. (СЭТА). Март 25-те Москваныы-биле 10 шак 50 минута турда СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Никита Сергеевич Хрущев Енисейни дуй боорунуң штавынче телефоннаан. Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң начальниги, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Е. Бочкин чугаалашкан.

Ол беседаны моон адаанда парлаан:

Н. С. Хрущев: Экии, эш Бочкин, Хрущев чугаалап тур.

А. Е. Бочкин: Экии, Никита Сергеевич, телефонда Бочкин. Силерни дыңнап тур мен.

Н. С. Хрущев: Силерниң ажыл-херээнер кайы хире чоруп тур?

А. Е. Бочкин: Чедиишкинниг чоруп тур, Никита Сергеевич. Ийи шак болгаш Енисейни дуй боор бис. Ажыл-херек бистиң бодап турганывыстан артык эки, чедиишкинниг чоруп тур.

Н. С. Хрущев: Улуг ажыл-херекти бүдүрүп — Енисейни чагырып ап турар Силерге болгаш Красноярск ГЭС-тиң бүгү тудугжуларынга байыр чедирип тур мен. Енисейни коммунизмге ажылдаар кылдыр албадаар бис. Бүгү тудугжуларга чүректиң ханызындан байырны дамчыдып көрүнер. Чедиишкинниг болганыңарга байыр чедирип тур мен.

А. Е. Бочкин: Четтирдим, Никита Сергеевич, улуу-биле четтирдим. Силерниң чүректиң ханызындан чедирген байырыңарны бистиң коллективке дамчыдар мен.

Н. С. Хрущев: Байырлыг.

А. Е. Бочкин: Байырлыг, Никита Сергеевич!

СЭКП Төп Комитединге эш Н. С. Хрущевка

Эргим Никита Сергеевич!

Енисейни дуй боору Красноярскинии-биле 17 шак 30 минутада доозулганын Красноярск ГЭС-тиң тудугжуларының коллективиниң мурнундан Силерге илеткээри өөрүнчүг-дүр.

Енисейни дуй боор черге даш банкетти чыып салырын планда көрдүнген ийи хонуктуң орнунга 6,5 ажыл шагында дооскан. Силерниң коллективке чедирген байырыңар Енисейни дуй боорунуң киржикчилерин сорулганы шалыпчы ёзу-биле күүседиринче сорук киирген.

Партияның болгаш чазактың онаалгазы күүсеттинер. Енисей коммунизмге ажылдаар!

Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң начальниги
А. БОЧКИН.

1963 чылдың март 25.

Енисейни дуй боган

ДИВНОГОРСК. (СЭТА-НЫҢ ТУСКАЙ КОРРЕСПОНДЕНТИЗИ). Март 25-те тус чернии-биле 17 шак 30 минута турда делегейде өндүр улуг Красноярск ГЭС-ке Енисейни дуй боор ажылды дооскан.

Март 25-тиң эртенинде хемни шиитпирлиг штурмнаа эгелээни баштайгы планда көрдүнген ийи хонуктуң орнунга алды чартык ажыл шагында үргүлчүлээн. Дашты, бетонну, чуурган даштарны сөөртүрүнге 200 хире автосамосвалдар киришкен. Оларның аразында 25 тонна, 10 тонна чүк сөөртүр машиналарның колонналары, хөй санныг бульдозерлер, краннар болгаш өске-даа техника бар болган.

Кышкы үеде эвээш сугну чарыгдап турган, күүлүг хемни дуй боорунуң экономика талазы-биле ажыктыг схемазын ажылдап кылган төлевилекчилериниң болгаш тудугжуларның дидим бодалы бүрүү-биле бадыткаттынган.

Делегейниң гидротудуунуң практиказынга гидротехниктиг сорулганы эң-не баштай шиитпирлээни бо.

Электрижидилгениң ленинчи идеяларының тиилелгези

Сибирьниң энерготудугжулары чаа, өөрүшкүлүг тиилелгени чедип алган — маадыр хем Енисейни дуглап, ооң күүлүг энергетиктиг курлавырларын шиңгээдип алырынче киришкен. СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери-биле сорук киргген совет кижилер коммунизмни тургуспушаан, чуртту ниитизи-биле электрижидериниң ленинчи идеяларын амыдыралга боттандырары дээш демиселге база бир уттундурбас арынны киир бижээн.

Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң начальниги А. Е. Бочкин биле эш Н. С. Хрущевтуң телефон дамчыштыр беседазын бөгүн «Правдада» парлап турар. Ол беседага эш Н. С. Хрущев мынча деп чугаалаан: «УЛУГ АЖЫЛ-ХЕРЕКТИ БУДҮРҮП, ЕНИСЕЙНИ КОММУНИЗМГЕ АЖЫЛДААР КЫЛДЫР АЛБАДААР ДЭЭШ ОНУ ЧАГЫРЫП АП ТУРАР СИЛЕРГЕ БОЛГАШ КРАСНОЯРСК ГЭС-ТИҢ БҮГҮ ТУДУГЖУЛАРЫНГА ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙЫРНЫ ДАМЧЫДЫП КӨРҮНЕР. ЧЕДИИШКИННИГ БОЛГАНЫҢАРГА БАЙЫР ЧЕДИРИП ТУР МЕН».

Волгадан Енисейге чедир эрткен орук болза, энергетиктиг тудугнуң делегей теориязының болгаш практиказының эртинезинге бодунуң төлептиг салыышкынын киргген совет эртемниң болгаш техниканың, совет инженер бодалдарның, бистиң ажылчыннарывыстың чаартыкчы дилеп тывыышкыннарының алдарлыг он-он чылдары болур-дур.

Енисейде улуг тудуг болза Волга ГЭС-тен барык-ла чүс катап хире күүлүг болур. Ооң агрегат бүрүзү Днепрогэс хире күүлүг ажылдаар, а ындыг агрегаттар Красноярск ГЭС-те он ийи. Ол хире өскен-дир бис.

1920—1921 чылдарда аныяк совет республиканың бүгү электростанцияларынга чүгле 12 муң киловатт чаа күүлүлерни ажылдадып киирген турда, В. И. Ленин мынча деп чугаалаан:

«12 МУҢ КИЛОВАТТ — АЭЖОК БӨДҮҮН ЭГЕЛЭЭШКИН-ДИР. АМЕРИК, ГЕРМАН АЗЫ ШВЕД ЭЛЕКТРИЖИДИЛГЕ-БИЛЕ ТАНЫШ ДАШТЫКЫ КИЖИ ОНУ ШООДУП БОЛУР БООР. ЫНЧАЛЗАЖОК ШООДУП КЫЖЫРЫЫР КИЖИЛЕР ДЭЭРГЕ БАК КИЖИЛЕР ОЛ-ДУР».

Ол үе эрткен. Братск ГЭС-тиң тудугжулары сөөлгү ийи чыл дургузунда 12 муң киловатт эвес, а 2 миллион киловаттан ажыг чаа күүлүлерни ажыглаалга киирген.

Волгатудугга швед инженерлер-биле, Свирьтудугга — швед болгаш америк, Днепротудугга — немец болгаш америк инженерлер-биле консультация кылып турган бис. Ындыг болза-даа бистиң инженер бодалывыс даштыкының практиказын шүүгүмчүлелдиг болгаш чогаадыкчы ёзуби-ле көрген. Свирьтудугга болгаш Днепротудугга безин совет тускай эртемниглер эки техниктиг шиитпирлерни тыпкан. Волгада болгаш Камада, Днепрде — Каховка болгаш Кременчуг ГЭС-терниң гидробелдирлерин, Сибирьниң хемнери Ангарада, Иртышта, Обьда болгаш Енисейде гидроэлектростанцияларны чүгле совет тускай эртемниглерниң болгаш ажылчыннарның бодалдары-биле төлевилээн, туткан болгаш тудуп турар.

Эрткен чылдың күзүнүнде Совет Эвилелинге чораан, америк энергетиктериниң төлээлери энергетиктиг күүлүлерни дүрген ажыглалга киирип турарын, бистиң чуртта инженер, конструктор болгаш эртем бодалдарының бедик деңнелин бодунуң илеткелинге хүлээп көрген. Энергетиканың чамдык адырларында Каттышкан Штаттарда чок ындыг чедиишкиннер Совет Эвилелинде бар дээрзин олар демдеглээн. Электроэнергетиканың хөгжүлдезинде бедик централизация болгаш билдилиг планиаашкын, электристанцияларының четкилерин болгаш дамчыдылга шугумнарын улуг-улуг районнарны болгаш бүгү чуртту хаара тудуп турар чаңгыс аай системага каттыштырганы АКШ-тың байдалдарынга болдунмас ындыг артык күштерни совет энергетикага берип турар. Волганың гидроэлектростанцияларында, ол ышкаш Братск ГЭС-те тургускан генераторлар делегейде эң-не улуг генераторлар болуруп, ындыг генераторлар АКШ-та чок дээрзин американнар база хүлээп көргеннер. Олар ол ышкаш эң ырак черге аажок бедик күүлүүнүң түр тогун дамчыдарының талазы-биле Совет Эвилели база Американың мурнунда чоруп турарын хүлээп көргеннер.

Ынчангаш ам АКШ-та болгаш өске-даа мурнакчы капиталистиг чуртта тускай эртемниглер совет эртемниң болгаш техниканың артык күштүг чоруун чүгле космосту шинчилээр талазы-биле эвес, харын гидроэлектростанциялар тудар талазы-биле артык күштүүн хүлээп көөр ужурга таварышканнар.

СЭКП-ниң XXII съездизи коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарының улуг программазын хүлээп алган. 20 чылдың дургузунда 200 хире улуг чылыг электростанцияларын, 260 хире чылыг электроцентралдарны болгаш 180 хире улуг гидроэлектростанцияларны тудар апаар. Чүс-чүс муң километр энергетиктиг четкилер шөйдүнген турар.

Чеди чылдың бо чылында безин ССРЭ-ниң Европа кезээнге чаңгыс аай энергетиктиг система, Сибирьниң, Орталкы Азияның чаңгыс аай энергосистемазы тургустунган турар ужурлуг. Оларның суурунга үндезилээш, дараазындагы чылдарда Совет Эвилелиниң чаңгыс аай энергетиктиг системазы тургустунган турар.

Бо улуг сорулгаларны боттандырары болза эртем-техниктиг дыка хөй айтырыгларны болгаш амгы үениң энергетиказының инженер сорулгаларын шиитпирлээн, совет улустуң энергиязының болгаш күзел-соруунуң күүгеннишкинин негеп турар. Приднепровск болгаш Луганск ГРЭС, Волга, Кама, Днепровск, Ангара, ол ышкаш Красноярск ГЭС тудугжуларының бүгү дуржулгазы болза бистиң чуртту электрижидериниң улуг программазы чедиишкининг күүсеттинген турар дээрзин чугаалап турар. Ооң барымдаазы Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле электрижидилгениң ленинчи идеяларын, коммунизм тургузарының улуг программазын амыдыралга хажык чокка боттандырыр турар совет энерготудугжуларның кызымаккай ажылы, бистиң улустуң күзел-соруу болгаш күш-ажылчы көдүрүүшкүнү болур.

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

Күчүлүг Енисей

Ыраккы Сибирь крайда болуп турар чүүлдер дугайында дыңнадыгларны совет кижилер оңза кичээнгейби-ле хайгаарап турарлар. Делегейниң эң улуг электростанциязы — Красноярск ГЭС-ти дерип турар черге Енисейни дуй боопкан. Ол болза чөөн талакы районнарның бүдүрүкчү күштерин хөгжүдериниң дидим болгаш кедергей улуг программазын боттандырарының оруунда чаа үедир.

Енисей! Бүгү-ле чүве бичии болгаш эскет чок болур делегей картазындан безин Енисейни дораан тып алыр. Ол хем мурнуу чүктен соңгу чүкче дөрт муң ажыг километрге аккөк кожаа болуп шөйлүп чоруткан болгаш Саян дагларын Карск далайби-ле тудуштуруп турар. Енисей-биле деңнежир хем чер бөмбүрзээнде кончуг эвээш.

Енисейниң кол адырлары ооң оң талакы эриктериниң кээ каттышкан. Оларның аразында — Ангара. Ангарада Иркутск болгаш Братск ГЭС-тери ажылдап турар, Усть-Илимск ГЭС-тиң тудуушкуну эгелээн. Красноярск ГЭС — Енисейде баштайгы электростанциязы. Кайызыдаа 500 муң киловатт 10 агрегаттарлыг болган төлээде, ол станция күүзүнүң талазы-биле Братскиниң гидростанциязындан ажып турар. Чеди чыл планының сөөлгү чылында Красноярск ГЭС үлетпүр тогун ажылдап үндүрүп эгелээр.

Бүгү Енисейниң болдунуп болур энергия күрлавыры кандыгыл? «Гидропроект» институттуң инженерлери ол күүлүг хемни, ооң чоок-кавызында черлерни хөй чылдарда өөренип көрүп келген. Енисейни энергия талазы-биле ажыглаарының схемазын олар кылып тургускан. Төлевиледдиң кол инженери П. М. Дмитриевскийниң дыңнадып турары болза:

Енисейниң, ооң адырларының энергия талазы-биле болдунар аргаларын көөрде, ук черниң бойдус байлактарын ажыглаарын ыяавыла барымдаалаар херек. А ол айтырыг дээрге кедергей улуг, көстүп көрбээн хемчээлдиг болуп турар.

Ангара-Енисейниң району чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге кедергей улуг рольду ойнаар апаар. Ол районда кедергей улуг гидроэнергетиктиг курлавырлар-биле чергелештир, янзы-бүрү казар байлактар база бар болуп турар. Ында бедик шынарлыг демир рудазы, хөмүр даш, алюминий алырынга херек чиг-эт, ховар металлдар, дус, слюда, алдын, алмаздар, графит, өске-даа хөй чүүлдер бар. Ооң карак четпес делгемнерин арга-эзим шыпкан.

Бойдустуң ол бүгү байлактарын үлетпүрге ажыглаар чорук индустрияның эвээн хөй эң чугула адырларын чуртка эргежок чугула хемчээлдерге хөгжүдерин хаидырар. Ылаңгыя алюминийниң, титанның, магнийниң, ферросплавтарының, чамдык химиктиг продуктуларның хөй энергия чарыгдаттынар бүдүрүлгезин аңаа келир үеде калбаа-биле тургузуп болур. Ынчаарга экономиктиг алыр ажыы кедергей улуг болур, чүге дээрге Сибирь ГЭС-териниң электроэнергиязының бот-үнези чурттуң барыын талазында электроэнергияның бот-үнезинден дыка чиик болуп турар.

Ангара-Енисей районунга энергетиктиг тудуушкунну калбартып чорудары-биле кады, даг рудазының, ыяш болбаазырадылгазының болгаш өске-даа эвээн хөй эң улуг бүдүрүлгелерин тургузар.

Братскиниң гидростанциязы 4,5 миллион киловатт күүлүг болур, Усть-Илимскини—база-ла ооң-биле деңнеерзин билдингир. Оон аңгыда база бир шак ындыг гидробелдирин —Богучанның гидробелдирин Ангарага тударын төлевилеп турар.

Нийти күүзү 30 миллион киловатт хире болур сүрүшкек гидростанцияларын Енисейниң бодунга тургузуп болурунуң аргазы бар болуп турар. Ол гидростанциялары чыл бүрүде 160 миллиард киловатт-шак ажыг электроэнергияны берип шыдаар,—ол дээрге Германияның Федеративтиг Республиказының, Австрияның болгаш Швейцарияның бүгү электростанцияларының ам чыл дургузунда ажылдап үндүрүп турар электроэнергиязын катай алганы хире болур-дур.

Красноярск ГЭС-ти дерип турар коллектив Енисей ооруунга Саянның гидростанциязын тударынче ам эгелеп кирип турар. Ону намдыкта гидроэнергетиканың эртинези деп адап турар. Ол база-ла таварылга эвес. Күүзүнүң талазы-биле Красноярскиниинден ашпышаан, ол гидростанция эң-не дээре техника-экономиктиг көргүзүглерлиг болур. Саян ГЭС-тиң доктаатканы күүзүнүң чаңгыс киловадынга капитал салыышкыннары чылыг күжү-биле ажылдаар эң-не камналгалыг электростанцияларынга үндүрер чогуур чарыгдалдардан шоолуг эвес-ле ажып турар. Ооң энергиязының бот-үнези эвээн каш катап чиик болур. Абаканның мурнуу талазынга турар Саян ГЭС үлетпүрлүг чаа районнуң төвү болу бээр. Күүлүг электри - - дамчыдылгалары ону Красноярск край-биле, Кузбасс-биле тудуштуруптар. Ол гидростанция Төп Сибирьниң каттышкан энергосистемазынга эң чугула черни эвээр.

Красноярскиниң адаанга үш улуг гидроэлектростанцияларын тударын баш удур көрүп турар. Оларның баштайгызы — Енисейск хоорайдан ырак эвеске тургустунар. Орталкы-Енисейниң гидростанциязы болур. Ооң күүзү—6,7 миллион киловатт, шак электроэнергияны ажылдап үндүрер. Ол болза Днепрниң бүгү-ле электростанцияларының чыл дургузунда берип болурундан үш катап хөй болуп турар-дыр.

Оон соонда база-ла барык шак ындыг күүлүг Осиновск ГЭС-ти дерип тургузар бодап турар, ооң турар чери Подкаменная Тунгуска хемниң кирген аксының эвээн үстүү чарыы. Сүрүшкек гидростанцияларының эң-не адакызы—Игарск ГЭС болур, ол база-ла кончуг улуг болгаш бедик үре-түңнелдиг станция.

ГЭС бүрүзү-ле кедергей улуг. Олар улус ажыл-агыйынга чиик карылгалыг, хөй санныг электроэнергияны бээр, чурттуң одалга-энергетика балансызын илергей экижидер. Чүге дээрге Иркутск, Братск, Красноярск ГЭС-тери чылда 20 миллион тонна чедир хөмүр дашты камнап алырының аргазын берип турар болгай.

Ырак болгаш кижилер турумчуп чурттаваан черлер болганда Ангарага болгаш Енисейге электростанцияларын дерип тургузары нарын болуп турар, ынчалза-даа тудуг кылырының байдалдары ССРЭ-ниң Европа кезээниң хемнеринге бодааргa дыка эки. Европа кезээнге ГЭС-терин эпти-ле чымчак довуракты черлерге тургузуп турар, суг кадагалалдарын тургузарга суг улуг девискээрлерни шыва алы бээр. А Енисей бодунуң оруунга даг сыныарын хөй катап чиге шаап эрткен. Шак ындыг байдалдар адаанда быжыг даш үндезинге шоолуг узун эвес бедик плотиналарны дерип тургузарынга кончуг эки болуп турар.

Енисейге гидротехниктиг тудуушкуннуң планнарын боттандырары-биле чергелештир суг транспортун хөгжүдериниң байдалдары экижидер.

А. МЕДВЕДЕВ,
(СЭТА-ның корр.).

Тарылгага бүгү тала-биле белен силер бе?

РЕЙД

ХЫНАЛДАНЫҢ ТҮҢНЕЛИ

Тараа болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш бүгү совет улустуң социалистиг чарыжынга «Суг-Хөл» совхозтуң тараажылары киришкеш, чер ажылының дүжүдүн көвүдедир талазы-биле боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Тарылга шөлдериниң тургузуун эде көрбүшаан, бо чылын ниити тарылга шөлүн 6760 гектар, ооң иштинде тараа культураларын 4720 гектар чедир калбарткаш, тараа культураларының бир гектарындан ортумаа-биле 12 центнер дүжүттү өстүрүп алыр, күрүнеге 400 тонна тараана садар деп хүлээнген болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылышчилерин социалистиг чарышка кыйгырган.

Бо социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкиннинг күүселдезин хаидырары — хамыктың мурнунда часкы тарылгага баш бурунгаар белеткелден хамааржыр. Ам частың баштайгы айы дооступ, тарылга чорудар хүннер чоокшулап келген.

ТЕХНИКА СЕПТЕЛГЕЗИ

Совхоз техника септелгезин бодунуң септелге мастерскаязынга чорудуп келген. Анаа 40 ажыг механизаторлар киришкен. Септелге ажылдарын инженер эш Кралин, участок механиги эш Ортун-оол олар башкарып турар. Ынчангаш сөөлгү хүннерге чедир «ДТ-54» деп 22, «Беларусь» деп 5 тракторларны, 21 сеялкаларны, 23 андазыннарны, 240 илиирлерни болгаш өске-даа кожуг машиналарын септеп үндүрген. Мотор септекчилери Кысыыдак, О. Очур-оол, токарьлар Конгар-оол, Булчун-оол, эптекчилер Кан-оол, Уйнук, кезектер септекчилери Деге, Начын-оол, азилдирикчилер Танов, Дүндерик болгаш өске-даа механизаторлар техника септелгезинге мурнакчылар болуп, бүдүн чартык норманы күүседип кылгеннер.

Оон-биле чергелештир техника септелгезинде улуг четпестер бар болгаш хожудаашкыннар болгулаан. Совхозтуң дирекция чери артык кезектерни чогуур үезинде четчелеп бербээн. Ооң уламындан септелге ажылдары узамдыгын, барык-ла 5 ай үргүлчүлеп турар. Совхозта картофель олуртур дөрт машина бар, оларның 2-зи шуут септеттинмес кылдыр үрелген, өске 2-зин ам-даа септевээн. Кукуруза тарыыр 7 машинаның үжүнүң систерназы бузук.

Совхоз бо чылын «Беларусь» деп чаа 7 трактор садып алган, ынчангаш септеттинмээн тракторлар-биле кады олар четчир. Ынчалза-даа кожуг машиналарындан «СУ» деп 5 сеялкалар, 5 корпустуг 2 андазыннар, 20 комплект илиирлер чедишпес. Чер дескилеп, шык базырар 3 каток бар, ыяш катоктарны чаа кылып эгелеп турар. Машиналар кожар сцепкалар база чедишпейн турар. Септелгенин шынары эки эвес дээрзи ам безин илереп турар. Кыжын септээш үндүрген тракторларның ам 5-жи катап септелгеде кирген. Чамдык тракторларның кабиннери чылыттынмаан, соңгалары ойбак, чедир кылдынмаан чүвелер-ле хөй. «Сельхозтехниканың» Чадаана салбыры артык кезектер-биле бо совхозту багай хавдырыш турарын база айтыр херек.

ҮРЕЗИННЕРНИ ЧЕТЧЕЛЭЭР

Чер ажылындан бедик дүжүттү өстүрүп алыры— сорттуг үрезиннерлиг болурундан дыка хамааржыр. Совхозтуң кол агроному И. Иванов, участок агрономнары Чечен, Мөнге-Назын олар болгаш совхозтуң дирекциязы эки шынарлыг үрезиннерни белеткеп урарынче чүгээр кичээнгей салган. Ынчангаш 600 тонна кызылтас, 200 тонна арбай, 36 тонна сула, 31 тонна чиге-тараа үрезиннерин план ёзугаар четчелеп урган. Оларны шуптузун арыглаан. Ол үрезиннериң үнүүчел шынары эки болган. Оон аңгыда 200 тонна картофель, 29 тонна кукуруза үрезинин четчелеп алган.

Ынчалза-даа чочак-тарааның, чигир свёклазының болгаш ногаалларның янзы-бүрү сорттуг үрезиннерин мынчага четчелеп албаан. Ол хирезинде-ле 2700 килограмм свёкла үрезини рабкооптуң складында ам-даа чытпышаан. Чеже, кандыг ногаалар үрезиннери хереглеттинип турарының чагын ам-даа киирбээн. Четпес үрезиннерни ам четчелеп алыры чугула.

КИЧЭЭНГЕЙНИ САЛЫР АЙТЫРЫГ

Бо чылын одуругларының аралын сайырадыр культураларның тарылгазы бо совхозка көвүдээр. Кукурузаны эрткен чылын 700 гектарга тараан, а бо чылын 1450 гектар чедирер болгаш га бүрүзүнден 300 центнерден эвээш эвес, а чамдык черлерден 500 центнер ногаан массаны алыр. Чочак-тарааның гектарындан 13 центнер, чигир свёклазының гектар бүрүзүнден 150 центнер дүжүт алыр. Ынчангаш механизастаттынган 4 звеноларны тус-тус тургускулаан болгаш «Беларусь» деп 14 тракторну оларга быжыглаан. Чоокта чаа кукурузачыларның семинарын организастап эрттирген. Звенолар удуртукчулары республиканың аныяк кукурузачыларының слёдунга киришкен. Кара-Чыраа салбырда механизастаттынган кукурузачы звено тарылга шөлүнге (удуртукчузу комсомолчу Хүрен-оол) 720 тонна өдекти сөөртүп төгер тургаш, 810 тоннаны төккен.

Ынчалза-даа тарылга шөлүнүн чемишчидилгези мында ниитизи-биле багай чоруп турар. Чүгле 2150 тонна өдек төктүнген, азы планы 43-ле хуу күүсеттинген. Алдан-Маадыр салбырда 1500 тоннаның орнунга чүгле 400 тонна, Бора-Тайга салбырда 1200 тоннаның орнунга чүгле 450 тонна өдек сөөртүнген. Кукуруза тарыыр шөлдер мынчага четче шилиттинмээн. Шак ындыг четпестер кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрүп алырынга шаптык ужураштырып турар дээрзин совхозтуң дирекциязы билзе чогуур.

ХОВУ ТУРЛАГЛАРЫ БЕЛЕН ЭВЕС

Ам удавас часкы тарылга кампаниязы эгелээр. Ындыг турбуже совхозта 5 кол ховуу турлагларын амдаа септеп деривээн. Тараажылар чурттаар бажыңнарны, столовая турар черлерни чугайлаваан. Совхозтуң дирекциязы болгаш партия, профэвилел организациялары часкы кампания үезинде чорудар организас-массалыг ажылдарның планын ам-даа кылбаан. Ынчангаш чамдык белеткел ажылдары саадап турар.

Үрезиннерни, кывар-чаар материалдарны тарылга шөлүнче автомашиналар-биле сөөртүр болгай. Ындыг турбуже совхозта 12 автомашина үрелик, ажыл чок турар. Оон-биле кады кывар, чаар материалдар белен бе дээрзин база хайгаараар ужурлуг. Совхозта автол ниитизи-биле чүгле 200 кг хире бар. Ол хире автол часкы тарылга үезинде чүгле тракторларга безин чедишпес. Ынчангаш кывар-чаар материалдарны база четчелээри чугула.

ЭРТКЕН ЧЫЛДЫҢ ЧЕТПЕСТЕРИН КАТАПТАВАС

Эрткен чылын бо совхоз часкы тарылгага дыка четпес белеткелдиг кирген турган. Техниканы удур септээр, ховуу турлаглары белен эвес, чамдык белеткелдер чедир кылдынмаан болур чорук тарылганың хуусаазын узамдыктырарынга чедирип турган. Ооң түңнелинде күскү дүжүт хүлээлгениң 50 хуузунга бёзин четпээн. Тараа культураларының га бүрүзүнден-не 6-ла центнер дүжүт алдынган. Бо чылдың часкы ховуу ажылдарының белеткелдеринде бар четпестерни ам дораан узуткавас болза эрткен чылдың четпестери каптаар дээрзи чугаажок. Ынчангаш совхозтуң партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары часкы тарылганы организастыг чорудар дээш бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг.

«Шынның» рейдизи:
М. КОМБУЙ-ООЛ,
совхозтуң механизатору.
О.ЛОПСАН,
Суг-Аксы көдээ Советтин депутаты.
М. ХЕЙМЕР-ООЛ,
Н. ЧЫРТАКПАН,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентилери.

ЧАСКА БИСТИҢ БЕЛЕТКЕЛИВИС

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозу 19 тракторну, 17 сеялканы, 10 трактор андазынын, 140 илиирни, 17 автомашинаны септеп дооскан. Моон-биле чергелештир тарылга белеткелинде ам-даа четче септеттинмээн болгаш чедир кылдынмаан чүүлдер эвээш эвес дээрзин демдеглээр херек.

Колхозтуң баштаар чери болгаш агроному часка белеткел ажылын чогуур негелдезинге чедир организаставаан. Ынчангаш амдыгаа чедирле 3 трактор, 9 андазын, 5 автомашина, 3 лущильник, 3 сеялка септеттинмээн. Үрезин арыглаашкыны доозулбаан.

К. ХОЙЛААРАН.

«Тыва кобальт» комбинаттың чугай болбаазырадыр цехинин тудуунда дуржулгалыг бригадир Михаил Чертыгашевтиң бригадазы ажылдап турар. Бригада бо чылдың январь айның бүдүрүлге онаалдазын 150 хуу күүсеткен. Февраль айда ол темпини кудулатпаан.

ЧУРУКТА: бригаданың кежигүннери солагай таладан оң талаже: (бирги одуругда) П. Н. Чебокчинов, М. Д. Чертыгашев (бригадир), М. А. Минченко, (ийиги одуругда) Н. А. Подольский, Н. А. Миньков, В. Е. Тряскин, (үшкү одуругда) А. А. Абросимов, А. М. Кузьмин, В. В. Моршинин, (дөрткү одуругда) С. Ш. Захаров, В. О. Орбадаев, В. М. Фетисов.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ЛИТЕРАТУРАНЫҢ БОЛГАШ УРАН ЧҮҮЛДҮҢ ЧАА БЕДИИНЧЕ

Республиканың чогаадыкчы ажылдакчыларының чөвүлел хуралы

Бо чылдың март 23-те республиканың хөгжүм-шии театрында республиканың чогаадыкчы ажылдакчыларының чөвүлел хуралы болуп эрткен, Чөвүлел хуралды СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели чыылдырган.

Чөвүлел хуралды СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. ТОКА зге сөс чугаалаан, ажыткан.

— Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чаа ужуражыышкыны совет литературада болгаш уран чүүл дугайында, идеологтуг ажыл дугайында СЭКП Төп Комитединиң, Совет чазактың болгаш эш Н. С. Хрущевтуң улуг сагыш салыышкынының маргыш чок көргүзүү болган—деп эш Тока бодунуң чугаазының эгезинге демделгээн.

СЭКП Төп Комитеди чыл безин четпес үениң дургузунда чогаалчылар, композиторлар, чурукчулар, скульпторлар, кинонуң болгаш театрның ажылдакчылары-биле, Москваның, Ленинградтың, акы-дүнма республиканың бүгү чогаадыкчы интеллигенциязы-биле үш удаа ужурашкан. Совет кижилериниң коммунизм тургузары дээш демиселинге бүгү улустуң херээнің чарылбас кеззэ болу берген литератураның болгаш уран чүүлдүң улам ынайгы шапкын, шын хөгжүлдезинге «Бедик идейлиг чорук болгаш уран-чечен мергежил—совет литератураның болгаш уран чүүлдүң улуг күжү»—деп, эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы төөгүлүг ужур-дузалыг. Коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунун калбартырының үезинде идеологтуг ажылдың, литература болгаш уран чүүл хөгжүлдезиниң, социалистиг реализмниң сорулгалары ол чугаада чайыннанчак көргүстүнгенин эш Тока демделгээн.

Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының март ужуражыышкыны, литература болгаш уран чүүл айтырыгларының талазы-биле эш Н. С. Хрущевтуң марксисчи-ленинчи чугаазы биске, идеология фронтузунуң ажылдакчыларынга чаа, улуг болуушкун болуп, чогаадыкчы ажыл-херектерже бисти чүгле сорук киирип турар эвес, харын база чогаадыкчы ажылдакчы бүрүзүнге ленинчи айтыышкын болур.

Коммунизм тургузуушкунун калбартыр үеде литератураның болгаш уран чүүлдүң улуг ужур-дузазының дугайын, бистиң уран чүүлүвүстүң партийжи, улусчу чоруунуң дугайын, идеология талазынга тайбың кожахелбээ догуниаашкынның туруп болбазының дугайын, ленинчи партияның удуртулгазы бүгү чедиишкиннериниң, ылаңгыя литература болгаш уран чүүл фронтузунга чедиишкиннериниң үндезини болур дугайын эш Н. С. Хрущев бодунуң төөгүлүг чугаазынга чаа күш-биле чугулалап айыткан.

Ада ёзузунуң сагыш салыышкыны дээш, чогаадыкчы ажылдакчы бүрүзүнге тодаргай айтыышкыны дээш, СЭКП Төп Комитединге, эш Н. С. Хрущевка улуг өөрүп четтириишкинни чөвүлел хуралдың киржикчилериниң өмүнээзинден эш Тока илереткен.

«Уран чүүл талазы-биле бистиң политикавыс абстракционизмге, формализмге болгаш өске-даа бүгү буржуазтыг хажыдыышкыннарга эптешпезиниң политиказы болза бистиң чайгылыш чокка боттандырып турганыывыс, боттандырып турарывыс болгаш боттандырар апаарывыс-даа ленинчи политика болур-дур»—деп, эш Н. С. Хрущев чугаалаан. Партияның болгаш чазактың биске удуртулга болур, бистиң чөвүлел хуралывыстың барымдаалаар ужурлуг айтыышкыны бо-дур.

Чөвүлел хуралдың ажылынга идепкейлиг киржиринче, СЭКП ТК-ның болгаш Н. С. Хрущевтуң айтыышкынынга дүүштүр идеология ажылын экижидер талазы-биле боттарының бодалдарын, саналдарын чугаалаарынче, бистиң республиканың литературада болгаш уран чүүл талазы-биле боттандырар ужурлуг хемчеглерни чугаалаарынче, коммунизм тургузуушкунунуң улуг чаагай программазын боттандырарынга чогаадыкчы ажыл-биле боттарының салыышкынын киирериннче чөвүлел хуралдың киржикчилерин эш Тока кыйгырган.

Хуралдың хүндүлүг Президиумунга СЭКП ТК-ның Президиумун эш Н. С. Хрущевту баштадыр бедик көдүрлүүшкүн-биле хуралдың киржикчилери соңгаан.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге холбаштыр чогаадыкчы ажылдакчыларның сорулгаларының дугайында СЭКП Тыва обкомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи эш Ю. АРАНЧЫН илеткел кылган.

Киржикчилерниң санал-оналдары

Литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражыышкыннарын чогаадыкчы ажылдакчылар, партия болгаш чон улуг сеткил ханыышкыны-биле уткуп ап турарын чогаалчы **О. Саган-оол** бодунуң саналының эгезинге онзалап демделгээн.

Литература болгаш уран чүүл айтырыгларының талазы-биле партияның Төп Комитединиң кайгамчыктыг сагыш салыышкынының ачызында аныяк тыва литература шапкыны-биле хөгжүп орар. Улуг хемчээлдиг чаа-чаа чогаалдар безин сөөлгү үеде көстүп кээп турар апарганы өөрүнчүг. Ынчалза-даа бистиң чогаалчыларывыс, композиторларывыс, чурукчуларывыс боттарының чогаалдарын тургузарда, амыдыралче ам-даа эки ханылап кирбейн, кызыы темаларга бижип турар. Бистин үениң орук айтыкчылары—янзы-бүрү мергежилдиг кижилериниң дугайын эвээш бижип турар.

— Эки чогаалдарны бижиринге чүгле чаңгыс күзел-сонуургалдыг болур эвес, харын амыдыралды ханызы-биле өөренири чугула, ынчангаш бис моон соңгаар-даа чүткүлдүү-биле өөренир ужурлуг бис —деп, эш Саган-оол чугаалаан.

Композитор **А. Чыргал-оол** саналынга мынча дээн:

— Тывада үш профессионалдыг, чээрби ажыг бот-тывынгыр композиторлар ажылдап турар. Олар янзы-бүрү темаларга алаан аялгаларны бижээннер. Кенденбиль, Бюрбээ, Лаптан, Базыр-оол, Бухтуев болгаш өске-даа эштер амыдыралдың чугула айтырыгларын өөренип көрбүшаан, аңаа хамаарыштыр боттарының музыка чогаалдарын тургусканнар. Оларның хөй кезиин республиканың ажылчы чоннары чылыы-биле уткуп ап, ырлажып турарлар. Бо дээрге бистиң чогаадыкчы ажылывыска улуг базым болур. Ынчалза-даа тыва музыка уран чүүлүнүң хөгжүлдезин моондактап турар чамдык айтырыгларның дугайын чугаалажыры болгаш оларны ажып эртери чугула деп саналдыг мен. Ол айтырыглар мындыг: бирээде, амыдыралды чаңгыс талалап көргүзери, бир аай хевирлиин, чамдык аялгаларның национал хевирин чидирип турары, эмин эрттир бөдүүнү. «Хандагайты» деп ырны ап көрээл. Оны бис кончуг сонуургап ырлаар бис, оон сөзү-даа, аялгазы-даа кижиниң сагыш-сеткилин чаягаар-ла өөртүп кээр. Ол ышкаш ырлар хөй болуру кончуг күзенчиг. Ынчалза-даа бис хөй нуруузунда-ла сес, он үннерге бижип турарывыс-биле, ол ырларывыс чоннуң ортузунга калбак нептерелди албайн турар. Ийде, бис патриоттуг темаларга, ол ышкаш күш-ажылчы кижилериниң чаагай бодал-сагыжын, чүткүлдүг ажыл-ижин илереткен темаларга ырларны эвээш бижип турар бис. Ол бистиң чогаадыкчы ажылывыста бир аскап турар тала ол деп бодаар мен. Үште, композиторлар биле чогаалчыларның аразында харылзаазы ам-даа кошкак, олар чогаадыкчы командировкажа эвээш чоруп турарлар.

Эш Чыргал-оол бо үстүнде айтырыларны шиитпирлээри—тыва музыка уран чүүлүнүң ажылында соңгаарлаттынмас чугула сорулгаларын бирээни болур деп айыткан.

Аныяк шулукчу **С. Козлова** литература болгаш уран чүүлдүң айтырыгларының талазы-биле партияның сөөлгү үеде ап чоруткан хемчеглери чогаадыкчы ажылдакчыларга улуг орукту ажыдып берип турар деп чугаалаан. Ылаңгыя аныяк чогаалчыларга, шулукчулерге болгаш өскелерге-даа эш Н. С. Хрущевтуң чугаалары улуг өөредиг болур.

— Баштайгы тыва коммунистер дугайын бижиир деп улуг күзелдиг мен. Ол мээн чогаадыкчы ажылымның моон соңгааргы бир кол темазы болуп турар—деп, эш Козлова чугаалаан.

Индирде—Тыванын дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы **А. Калзаң.**

— Партияның Төп Комитеди, эш Н. С. Хрущев совет литератураның болгаш уран чүүлдүң хөгжүлдезинче улуг кичээнгейни салып, ылаңгыя социалистиг реализм-даа, формализмге, абстракционистиг агымнар-даа совет уран чүүлге тайбың кады туруп болур деп бодаар кижилерге удур, амыдыралда хүн бүрү хөгжүп, чаартынып турар чүүлдерни, совет кижиниң күш-ажылчы кайгамчыктыг чүткүл-соруун, энергиязын уран-чечени-биле көргүзүп шыдавайн турар чоруктарга удур демиселди чугулага көрүп турары өй-шаанда чугула айтырыг-дыр. Ынчангаш бис ону изиг-биле деткип, ол айтыышкыннарга даянып турарывыстың ужуру-даа ол.

Эш Калзаң бодунуң саналынга чурукчулар эштер Ланзы, Май-оол болгаш өскелериниң-даа ажылдарында амыдыралды чаңгыс талалап, кызыы, тодаргай эвес көргүстүнген чүүлдерни шүгүмчүлээн. Кол нуруузунда-ла чамдык чурукчулар бойдустуң чурумалдарынче хандыккаш, бистиң амыдыралывыста чаартынып, хүннүң чугула айтырыглары боон турар чүүлдерже кичээнгей салбайн турары четпес. Эш Калзаңның бодап турары-биле алырга, композиторлар тыва улустуң ырларын бижип, чыып, Тыванын дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары-биле кады командировкаларже чоруур, ол чорааш аялгалар чыып бижиринге киржири чугула болуп турар.

Амыдыралды шын көргүзери, күш-ажылчы көдүрлүүшкүнү бижиири чечен чогаалга кол тема болур дугайын профессор **А. Пальмбах** бодунуң чугаазынга чугулалап демделгээн. Салчак Токаның «Адазы көрбээнин оглу көөр» деп, ам дээрезинде парлаттынмаан чогаалында күш-ажылды эки көргүскенин ол чижекке алган. Чогаалчы кижи үргүлчү, кызымаккай ажылдаар, амыдыралды чүректің ханызындан көөр, чон-биле ужуражыр, көдээ ажыл-агыйда, бүдүрүлгеде мурнакчыларны чайыннанчак кылдыр көргүзер хүлээлгелиг. Литературага болгаш уран чүүлге критиканы хөгжүдериниң эргежок чугула болуп турарын оратор база айыткан. «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп оон чогаалында четпестер дугайында илеткелчиниң чугаазынга чөпсүүп турарын ол чугаалаан.

Тудугжу эш **Александров** чогаалчылардан эки номну, композиторлардан чараш ырларны тудугжуларның манап турарын чугаалаан. Николай Островскийниң «Кан канчаар канналганыл» деп чогаалы ышкаш номнарны номчааш, аныяктар бистер ында маадырларны өттүүнүп турар бис. Адаларывыстың эки эгелээшкинин аныяктар бистер үргүлчүлээр сорулгалыг бис деп ол чугаалааш, чогаалчының, чурукчунуң турар чери тудуг шөлү болур дээрзин демделгээн.

— Чогаалчылар, биске барыңар, бис-биле таныжыңар. Эки чогаалдар бижип кагызынарза, коммунистиг күш-ажыл бригадазынга силерни киирип алыр бис—деп, эш Александров бодунуң чугаазын доокан.

Республиканың хөгжүм-шии театрының ажылының дугайын артист **Н. Өлзей-оол** бодунуң чугаазынга демделгээн. Театр коллективи эрткен чылын чер-черже хөй чоруушкуннар кылган. Оон иштинде Бурят АССР-же, Алтай крайже, Даг-Алтай болгаш Хакас автономнуг областарже болгаш Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймаанче чораан. Бистиң театрывысты хөгжүм-шии театры деп турар. Ынчалза-даа хөгжүм деп адын херек кырында бадыткавайн турар дээрзин эш Өлзей-оол чугаалаан. 12 хөгжүмчүлер турар ужурлуг, ынчалза-даа олар чок, хөгжүмчү тыва кадрлар чедишпейн турар. «Чечен болгаш Белекмаа» деп операны тургузар дугайында чугаа болуп турза-даа, ол боттанмайн турар. Театрның репертуарының кызыызын, ылаңгыя тыва шиилерниң эвээжин, тыва чогаалчыларның шиилер бижиивейн турарын ол шүгүмчүлээн. Республиканың Культура министерствозу болгаш хөгжүм-шии театрының дирекциязы чогаалчылар-биле ажылдавайн турар.

Көску агитацияның чүүлдерин—лозун, плакаттар кылырынче чурукчулар хандыккаш, уран-чечен чурумаңдың чогаалдарын эвээштү чуруп турарын чурукчу **В. Демин** бодунуң чугаазынга айыткан. Улустуң шеверлериниң—уран сииликтилерниң, чазаныкчыларның дугайын оратор чугаалааш, ылаңгыя уран чазаныкчы Черзиниң кылган ажылдары Москвада, Красноярскиде делгелгелерде үнелеп турарын демделгээн. Чурукчуларның чон-биле харылзаазының четпезин ол миннип чугаалавышаан, чурукчуларның театрда амты делгелгезин барын талакы районнарже чурукчулар-биле кады чоруудар деп турарының дугайын хуралдың киржикчилеринге дыннаткан.

Кызылдың пединститудунуң студентизи эш **Черлик-оол** тыва литературада уруглар чогаалының эвээжин, келир үениң башкыларынга оон чугулазын чугаалаан. Ылаңгыя Тываның ном үндүрер чери сөөлгү үеде орус классиктерниң чогаалдарын очулдуруп үндүрериң эвээжедип турар деп ол шүгүмчүлээн.

Чогаалчы эш **С. Сүрүн-оол** литература болгаш уран чүүл дугайында партияның улуг сагыш салыышкынын өөрүшкү-биле демделгевишаан, Тыванын чогаалчылар эвилели сөөлгү үеде чаа чогаалдар чугаалажылгазын эвээш организастап турарын чугаалаан. Эки мөзү-шынарларны тыва чечен чогаалда четпес көргүзүп турарын оратор демделгээн. Чижээ, С. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп чогаалында эки мөзү-шынарлыг маадырлар чок. Аңгыр-оол боду ында эки мөзүлүг маадыр эвес, а чүгле хайгааракчы болуп турар. Тыва литературада сатира чогаалдары сөөлгү үеде эвээжээн. Сатирага хамаарышкан чогаад бижиирге, чамдык кижилер чогаалчыны чүгле багай чүве бижиир, эки чүвени көрбес деп шүгүмчүлей бээри шын эвес дээрзин ол айыткан. Ындыг чорук сатираны хөгжүдериниге шаптык болуп турар. Улустуң чогаадылга бажыңы чаа ырларны чылда чүгле чаңгыс удаа хүлээп алыр дээш, чаа ырлар хүлээп албайн турары шын эвес деп ол шүгүмчүлээн.

«Хуралга оон ынай чурукчу эш **С. Ланзы**, «Шын» солуннуң редактору эш **Д. Байыр-оол**, пассажир АТК-зының чолаачызы эш **Павлючёк**, республиканың Культура министри эш **М. Хомушку** олар база санал бергеннер.

Кызылдың пионерлериниң төлөлекчилери хуралдың киржикчилеринге байыр чедирип, чогаалчыларның, чурукчуларның, композиторларның, артистерниң чогаадылга ажылынга улуг чедиишкиннерлиг болурун күзээннер.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге байырлыг чагааны чөвүлел хуралдың киржикчилери бедик көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Эш Ю. Аранчынның илеткелинден

Совет литератураны болгаш уран чүүлдү коммунистиг партийжи болгаш улусчу принциптерге үндезилеп хөгжүдер дугайында партияның доктаамал сагыш салыш турарының улуг ужур-дузазын эш Аранчын бодунуң илеткелинге онзалап демделгээн.

1962 чылдың декабрь 17-де, 1963 чылдың март 8-те чогаадыкчы интеллигенция-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражыышкыннарынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаалары ол дугайын тодаргай херечилеп турар. Совет литература болгаш уран чүүл, ужуражыышкынга демделгээни ышкаш, үениң байдалынга дүүштүр кадык үндезинге болгаш шын угланыышкын-биле хөгжүп турар. Бистиң уран чүүлүвүс чогуур угланыышкын-биле шын чоруп орар дээрзин илеткелчи айыткан. Оон-биле кады уран чүүлде, музыкада, литературада, кинематографияда формализм база бар болуп турар. Амыдыралдан хоорук, боттуг чүүлдү сагыштыы-биле хажыдыр көргүзер чорукта, кандыг-даа ужур-утка чок шорбарлап борастаан чогаалдардан, буржуаз барының үүкүнү формалистиг уран чүүлүн дээзэр дээр ораалдажыышкыннардан болгаш өскелерден-даа ол чорук илереп турар.

Чогаадыкчы чорук хостуг деп чулчурувушаан, уран чүүлге партийжи удуртулгага удурланып турарларны, кижиге чүдүүр чоруккa удур демиселге сыдгаглап алгаш, бистиң боттуг амыдыралывыста чүгле таарымча чок чүүлдерни дилеп, бистиң улузувустуң маадырлыг улуг ажыл-херектериниң өндүр улуун бодунуң чогаалдарынга көргүзерин ораалдажып турар кижилерни «каастакчылар» деп багай ат-биле шолалап адап турарларга партия шиитпирлиг согуушкунну берген.

Тыва АССР-ниң чогаадыкчы интеллигенциязының ажыл-чорудулгазының дугайын анализтеп чугаалааш, совет литератураның болгаш уран чүүлдүң мурнунга партияның салган сорулгазын чедиишкинниг шиитпирлээринин бүгү аргалары бисте бар деп илеткелчи чугаалаан. С. К. Токаның «Араттың сөзү», «Күш-ажылдың маадыры» ышкаш ындыг чедиишкинниг чогаалдар, республиканың алдарлыг кижилериниң ажыл-херектериниң дугайында С. А. Сарыг-оолдуң чечен чугаалары болгаш очерктери, О. К. Саган-оолдуң «Баян-Таланың кижизи» деп тоожузу, С. Б. Пюрбюнүн «Делгемнерже орук» деп чечен чугаадар чыындызы ышкаш чогаалдарны бистиң чогаалчыларывыс тургускан. Илеткелчи ол ышкаш Михаил Иванович Пахомов, Николай Алексеевич Сердобов, Светлана Козлова болгаш өске-даа бистиң республикада орус эш-өөрүвүстүн чогаал бижиринче бүзүреллиг кирипкенин демделгээри өөрүнчүг деп чугаалаан. Ылаңгыя эш Сердобовтуң «Амыдыралдың үнези» деп романынга хамаарыштыр номчукчуларның эки үнелээшкини Тыва ном үндүрер черге кээп турар.

Бистиң талантылыг аныяк чогаалчыларывыстың болгаш шулукчуларивистиң чогаадыкчы өзүлдезин илеткелчи база демделгээн.

Аныяк тыва музыка база бодунуң баштайгы базымнарын бүзүреллиг кылып турар. Композиторлар Алексей Чыргал-оол, Ростислав Кенденбиль олар музыканың улуг хемчээлдиг чогаалдарын тургузарынче дидими-биле кирип эгелеп турарлар. Ылаңгыя Р. Кенденбиль «Чечен болгаш Белекмаа» деп баштайгы тыва операны бижээн.

А. Лаптанның, Баазаң-оолдуң, Каадыр-оол Бегзиниң база өске-даа бот-тывынгыр композиторларның чедиишкиннит ажылдап турарын илеткелчи чугаалаан.

Республиканың хөгжүм-шии театры сөөлгү үе иштинде орус классиктиг болгаш совет драматургияның «Кремль курантылары», «Үшкү көдүрүүшкүнүг», «Боолуг кижи», «Васса Железнова», «Иркутскиге болган таварылга», «Кажар Будаммшу», «Талыгыр ыракшылдар», «Чаңнык» болгаш өске-даа улуг чогаалдарын сценага ойнаар турар апарган. Тыва национал музыка болгаш хореграфия уран чүүлү улам ынай хөгжүп орар.

Театрдан В. Оскал-оол, М. Севильбаа ышкаш РСФСР-ниң алдарлыг артистери, Өлзей-оол, Намдараа, Монгольбин ышкаш өске-даа талантылыг артистер дешип үнген.

Тывага чурулга уран чүүлүнүң улам ынай хөгжүүрүнүң улуг аргаларының дугайын херечилеп турар түс чернин чурукчуларының чамдык чогаалдарын эш Аранчын адаан. Оларга чурукчулар В. Деминнин, В. Коневтин, А. Егоровтуң, бот-тывынгыр чурукчу Н. Филипповтуң чуруктарын хамаарыштырып болур.

Бистиң республикада бот-тывынгыр уран чүүлдүң талантылыг кижилери өзүп үнген. Семен Бухтуевти, Наталья Тыртык-Караны, Дамдынны болгаш өскелерни-даа чижекке көргүзүп болур. 1962 чылда бистиң боттывынгыр уран чүүлүвүстүң чамдык киржикчилери чепсеглениишкинни бүгү-ниити дүжүрери болгаш тайбың дээш Москвага болган Бүгү-делегей конгрезинин киржикчилериниң мурнунга ойнаар аргалыг болган.

Чогаадыкчы интеллигенцияның ажыл-чорудулгазында чамдык эки чижектер-биле чергелештир улуг четпестерниң бар болуп турарын илеткелчи чугаалаан.

Бистиң ажылывыста кол четпес чүүл болза тыва литературада болгаш уран чүүлде амгы үениң темазынга холбаштырган чогаалдарның эвээш болуп турары болур. Ылаңгыя бистиң мурнакчы кижилеривистиң дугайында чогаалдар эвээш. А мурнакчы кижилер бисте хөй. Көдээ ажыл-агыйның хөй санныг мурнакчылары бисте өзүп үнген. Республикада үлетпүр дүрген хөгжүп турар. Улуг үлетпүр тудугларының—«Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттарның тудуглары тыптып келген. Ындыг турбуже литератураның, уран чүүлдүң ажылдакчылары чоннуң мурнунга улуг өөрелиг болуп турар. Илеткелчи мындыг чижекти көргүскен. Чогаалчы С. Сүрүн-оол бодунуң төрээн чериниң —«Шекпээр» совхозтуң кижилериниң чагаа алган. Чогаалчының репертуарының ядамының оон чаңгыс чер чурттуглары шуут чугаалаан. Ынчангаш чогаалчыны боттарынче чалап, боттарының ажыл-херектериниң дугайын бижиирин аңаа сүмелээннер. Ол дээрге чүгле чаңгыс Сүрүн-оолга-даа эвес, өске-даа чогаалчыларга база хамааржыр деп илеткелчи демделгээн.

Чамдык чурукчуларның ажылдары бойдус чурумалы көргүзеринче угланган. Чижээ, бир делгелгеге 12 чуруктарны «Бүргег хүн» деп адаан. Бүгүдеге хүндүткелдиг чурукчу В. Демин база-ла бойдус чурумалынче хандыкшый берген.

С. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң сактыышкыны» деп тоожузу овурхевириниң, дылының байлааның, эргиг амыдыралды өөренип көөрүнге ажыктыының болгаш дузалыының талазы-биле улуг үнелиг чогаал болуп турар, тоожудан эртем-шинчилел институдунуң словарь ажылдакчылары бүдүн словарь тургускан дижип турар. Ынчалза-даа автор бодунуң номунда бижип турар болуушкуннарны канчаар көрүп турарын чугаалаваан, чогаалын хамааты болгаш хөй-ниити талазы-биле улуг ужурдузалыг болдурар дээш социал болуушкуннарны уран-чечени-биле түүнеп көөрүнүң деннелинге үнериниче кандыг-даа ораалдажыышкынны чогаалчы кылбаан деп илеткелчи чугаалаан. Оон түүнелинде амгы үениң үнү тоожуда бастынып калган. Эрги амыдыралдың ол-бо болуушкуннарын хөлүн эрттир көвүдеткеш, автор чогаалын натуралистиг болдурупкан.

Ол чогаалды мактап турган аныяк шулукчу эш А. Даржаа бодунуң «Чечекмаа» деп чечен чугаазын идея талазы-биле кошкадыпкан. Салим Сүрүн-оол «Оржунмаа биле Балдай-оол» деп чечен чүүлүнге эзирик кижиниң аажызын хоолгалап бижээн.

Натурализмниң демдээ чурулга уран чүүлүнде база бар. Оон чижээн аныяк, арга-мергежилдиг чурукчу Май-оол Даржайның «Аныяк херээжен» деп чуруу болур-дур. Оон чураанны ол портретте амгы үениң күзел-соруктуг херээжен кижизинге демейлээр чүве чок. Чурукчулар Кузнецов, Скоркин, Неёзгодин оларның сөөлгү үеде чураан чуруктары кошкак болуп турар. Олар янзы-бүрү хевирлерже хандыкшып, хевирни утка-биле дүүштүрер бис дижип турза-даа, оларның ажылдары чедимче чок болган.

Чамдык чогаалчыларда болгаш чурукчуларда чогаалда шын идея бар болза, оон хевиринге негелденин херээ чок дээр хөөн бар. Ындыг бодал шын эвес болгаш боралап шорбарлаар, карак ажыттаар кижилерни амдажыдар дээни ол-дур дээрзин илеткелчи демделгээн.

Чогаалдарны ажылчы чоннар ортузунга пропагандалаар талазы-биле Семен Бухтуев, Саая Бюрбээ, Мария Изынеева, Доржу Куулар болгаш өскелерниң-даа эки ажылынга илеткелчи бедик үнелелди берген. Театрга база бот-тывынгыр уран чүүлге репертуар тургузар талазы-биле байдалды илеткелчи чугаалаан. Чаңгыс көжөгелиг шиилерни тургузары элээн идепкейжээн. В. Көк-оол «Ах, чаражын!» деп комедияны, О. Саган-оол «Ырлажыылы», «Сени кайын-даа тып аар мен» деп шиилерни бижээннер. Ынчалза-даа ындыг шиилер амдаа эвээш, куду деннелдиг болуп турар.

Хөй-хөй бот-тывынгыр коллективтерниң репертуарларында улуг четпестерни эш Аранчын демделгээн. Хөй-хөй концерттерниң программаларында мугулай буруу ырлар таваржып турар. Танец коллективтеринде улустуң ырлары эвээш. 1962 чылда Чадаанада улусчу театр Ю. Петуховтуң «Бир чылда чээрби куда» деп шиизин үндүрген, ук шии сиген тарыыр системаны камгалап турар.

Хөгжүм-шии театры бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге ам-даа багай дузалажып турар. Эрткен чылын театр Кызылдың уран чүүл коллективтерин, Чадаананың улусчу театрын шефке алырын, уран чүүл белгүмериниң 25 удуртукчуларын белеткээрин аазааш, сөзүнге ээ болуп шыдаваан.

Тыва музыканы онза багай пропагандалап турар. Ол херекче хөгжүм-

Чуруктарда: Тыва АССР-ниң чогаадыкчы ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралы. **Үстүнде чурукта** — чөвүлел хуралдың президиуму. Президиумнуң он талазында СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токаның хуралды ажыдып турары. **Адаанда**— индирде пассажир АТК-зының чолаачызы эш Павлючектуң хуралга санал берип турары. Оон он талазында хуралдың киржикчилери залда.

Фото С. Феоктистовтуу.

Партийжи даалга

СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү совет улустуң демиселинге коммунистериң мурнакчы ролюн бедидериңе оларга түр болгаш үргүлчүүн партийжи даалгаларын бээри улуг ужур-дузалыг. Бистиң «Чодураа» колхозта партия организациязының учёдунда шупту 60 коммунистер бар. Оларның шуптузу партийжи даалгалыг. Чижээ, мал болгаш тудуг ажылында 10 коммунистер тускай даалгалыг ажылдап турар. 15 кижи агитаторлап, 4 кижи пропагандистеп ажылдап турарлар.

Партия кежигүннеринге тодаргай партийжи даалгаларны берип, күүселдезин өй-шаанда хынап, ол-бо ажылдарда четпестерни чайладырынче база коммунистериң күжүн мобилизастап турганывыс-биле колхоз эрткен ажыл-агый чылында көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп, күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгезин чедиишкиниг күүсеткен. Маңаа эр, хереөжен колхозчуларны ажыл-ишче эвилелдээр, оларның күш-ажылын таарыштыр организастаар талазы-биле коммунистериң чоруткан организакчы хемчеглери дыка ажык-дузалыг болган.

Ылаңгыя малда ажылдап турар коммунистер Д. Долбаа 500 баш хенче хураганнарны чангыс-даа баш чидириг чокка кыш ажырып турар. База ол ышкаш Х. Кызыл-оол, Д. Бадарчы, Д. Макпан-оол ам үеде төрүп турар хойларындан чаш төлдү менди ап турарлар. Хендерге молдургалар малдан турар Д. Кашпык-оол, хову бригадазының бригадири А. Чиңмит-оол олар партийжи даалганы эки күүседип, боттарынга онаашкан ажыл-керекти ак-сеткилдиг күүседип турарлар.

Ындыг-даа болза, мал ажылын сайзырадыр, ооң продуктулуг чоруун бедидер, чер ажылындан бедик дүжүт алыр талазы-биле хамыктың мурнунда колхозта парторганизациянның, колхоз баштаар чериниң, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң ап турар хемчеглери чогуур негелдеге четпейн турарын маңаа демдеглээри чугула. Чижээ, мал бажын өстүрериниң күрүне планын колхоз эрткен чылын хаваандан өскезин шуптузун күүсетпээн. Тараа-культураларының бир гадан ортумак дүжүдүн 12 центнер чедирер тургаш, чүгле 7 центнерни алган. Моон бир кол чылдагааны болза, ажыл-агыйны чорударының мурнакчы аргаларын колхоз бүдүүлгезинде кошкак нептередип турарывыста.

Оон ынай, колхоз бүдүүлгезиниң ол-бо адырларында ажыл-херектиң чорудулгазында, тус-тус кижилериниң, ылаңгыя коммунистериниң ажылында четпестерни илередип, чайладыр талазы-биле шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлелди мурнунда партия хуралдарынга кошкак болуп турган үүлдер база турган. Ам ол четпес чорукту чок кылып алган бис. Ооң түнелинде кылган ажылынга харыысалга чок, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар, ылаңгыя коммунистериң талазындан болбайн турар апарган.

Ындыг-даа болза, партийжи даалганы өй-шаанда эки күүсетпес чорукту бисте чамдык коммунистер база кылып турар. Чижээ, школада интернат эргелекчизи коммунист эш Д. Натпит-оол бодунуң пропагандист болгаш хана солун редактору хүлээлгезин багай күүседип турар. Ол агар политика өөренир белгүмүнүң кичээлиг 3—4 катап үскен болгаш хана солунун февраль, март айларда үндүрбээн.

Бистиң партия организациязы, ында бактаап турар бүгү коммунистер болгаш партия кежигүнүге кандидаттар бүгү күжүн, аргаларын чеди чылдың бешки чылында колхозтуң мурнунда салдынган улуг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны чедиишкиниг күүседиринче колхозчу массаларны эвилелдээринче мобилизастаар ужуралуг. Ооң-биле кады коммунистерни кижизидериниң бир кол аргазы болур партийжи даалганы СЭКП Уставының негелдезин ёзугаар күүседири дээш коммунистериң харыысалгазын улам бедидери чугула.

О. ДҮМБҮҮ,
Улуг-Хемниң «Чодураа» колхозта парторганизация секретары.

Хоорайывысты чаагайжыдаалыңар

Час дүжүп келген. Хоорайлар чаагайжыдар ажылдарның изиг түлүк үези час болгай. Чаагайжыдылга кижилерниң кадыкшылынга улуг дузалыг болгаш хоорайның кудумчуларын арыг-силиг, ногаан үнүштер-биле шиметтинген чараш болдурар.

Бистиң республиканың төвү Кызыл хоорайда чаагайжыдылга ажылдары чоруп турар. Республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң Кызыл хоорайда чаагайжыдылга конторазының бо чылын кылыр ажылдарының планында төп кудумчуларга 2762 улуг ыыштарны, 15200 дөс чадаг ыыштарны база 38800 дөрбелчин метр шөлге ногаан сигеннер болгаш чечектер олуртуру база хоорайжыгаштың болгаш даараныла комбинадының баарында шөлдерге ыыштар олурткан болгаш чечектер тараан сквелрер кылыры көрдүнген.

Төрээн хоорайын чаагайжыдарынче угланган ол планны чедиишкиниг күүседири, ол чугула ажылишке бодунуң үлүг-хуузун киирери дээш хоорайның чаагайжыдылга конторазының ажылчыннары часбиле кады хайныышкыныг ажылишче кирипкеннер.

Ынчалза-даа амгы үениң чугула айтырыы хоорай иштинде харны кыска хуусаада аштап арыглаары болур. Ынчангаш хоорайның чаагайжыдылга конторазының бригадалары хар аштаашкынында ажылдап турар 20—20 кижилиг ийи бригадалар хоорайның бирги болгаш ийиги бажың эргелелдериниң девискээринде харны аштап, арыглаар ажылдарны чорудуп турар.

Хоорайның төп кудумчузу Ленин кудумчузунда хар аштаар ажылдарны И. Сатаевтиң бригадазы ийи звеноларга чарлып алгаш чорудуп турар. Ылаңгыя Лена Викторовага удурткан бөш кижилиг звено хүн бүрүде 15—20 машина ишти харны чүдүрүп, эки ажылдап турар. Ол звенода Елена Богомолова, Анатолий Хлебников, Римма Поманисочкина, Вера Шевченко база республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының 1966 чылдың планынга кириштир ажылдап турар мурнакчы чолаачызы И. Надточий идепкейлиг ажылдап турар. Ооң-биле кады, хоорайның чамдык хөй-ниити организациялары, чурттакчылары хоорай иштинде хар болгаш бок аштаар, ыяш олуртур, олурткан ыыштарны камгалаар болгаш оларны ажаар ажылдарны чүгле хоорайның чаагайжыдылга конторазының хүлээлгези кылдыр көрүп, деткимче чедирбейн турар. Хоорай чаагайжыдылгазы — бүгү чурттакчыларның херээ болур.

Хоорайның чаагайжыдылга конторазы хар аштап арыглаар ажылдарбиле кады, олуртур ыыштарны белеткээр, садтарга чылыг үеде олуртур чаш үүнүштер өстүрер, көвүрүглер, суг дамчыдар хоолайлар септээр болгаш кылыр ажылдарны эки чорудуп эгелээн. Улуг-Хемниң оң талакы эриинде Набережная кудумчузунга олуртур ыыштар белеткелинде ажылдап турар В. Крамаренкога удурткан бригада 150 улуг ыыштарны ол кудумчуда сөөртүп әкиелген, оларны олуртур оңгарларны казып турар. Ол бригада апрель 1-ге чедир 300 улуг ыыштарны олуртурун хүлээнген. Бригадада М. Теплов, А. Агапов, Л. Шаронин, А. Житов мурнакчы ажылдап турар. Инженер И. Глушковка удурткан бригада Шоссейная кудумчузунда узуну 186 метр, калбаа 1,5 метр, ханызы 2,7 метр суг дамчыдылгазының хоолайларын салыр буганы казып доскаш, ам суг дамчыдар чоон хоолайларны салып, оларны тудуштуруп турар. Ол бригадада чаагайжыдылга конторазының хоочун ажылчыннары Н. Абанкин, П. Петров, И. Склизков, Н. Покаташкин болгаш өскелер-даа доң черни эргизип, шудургу ажылдап турарлар.

Бистиң республикавыстың найысылалын чаагайжыдары дээш көрдүнген улуг планны чедиишкиниг күүседири дээш хоорайның чаагайжыдылга конторазының ажылчыннарынга хоорайның хөй-ниити организациялары болгаш ажылчы чоннары бүгү таланың дузаламчызын көргүзер хүлээлгелиг.

А. ДАРЖАА.

Малчыннар аразында

Малчыннарның материалдыг болгаш культурлуг амыдыралынче сагыш салыр дугайында негелделерни боттандырар талазы-биле ажыл «Сүт-Хөл» совхозта сөөлгү үеде элээн эжижип турар апарган.

Сүт-Хөлдүң ажылчын кооперациязы аъш-чемниң болгаш үлетпүр барааннарын совхозтуң малчыннарына чедирип садыглаарын организастап турар. Үчүгле март айның иштинде безин 15 тонна далганны, 8 тонна сухарейни, 10 тонна крупа болгаш макарон аймаан, 300 орунларны, 200 янзы-бүрү чоорганнарны, идиш-сава аймаан болгаш өскедаа янзы-бүрү барааннарны саткан.

Оон ынай ырак черлерде малчыннарга бараан садыглаарын эжижидер сорулга-биле Манчүректе, Хүүректигде ийи магазиннерни, нөжүп чоруур дөрт садыгны ажылчын кооперация организастаан. Садыгжылардан эштер Чекен-оол, Бошка олар эки ажылдап турарлар.

С. СЕРИН-ООЛ.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧҮГЕ СОКСААНЫЛ?

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң Ак-Туруг салбырының аныяк өскеннери болгаш албан-хаакчылары чүс ажыг кижи 1962 чылдың күзүүнде техника өөренир белгүмге киргеннер. Үк белгүмге сес чыл школазының башкызы эш Самбуу автомашинаны, салбырының механиги эш Доржукай тракторну, агроном эш Чараш-оол агрономия эртемин өөредип турган. Белгүмнүң киржикчилери кичээлдерни үспейн, техниканы башкарар эргени чедип алыр дээш чүткүлдүг өөренип турганнар.

Чаа чылга чедир өөредилге эки чоруп келген. Өөн бээр өөредилге шуут соксаан. Ооң чылдагаанын совхозтуң дирекциязындан ол башкылап турган эштерни деткивейн барганында деп турар. Чаа чыл эгелээн соонда неделя хире үеде мурнунда өөредилге бооп турган черге кижилер кээп, башкыларны манап чоруп турганнар. Ооң соонда олар чөгенгеш келбестээннер.

Күзелдиг кижилер оода автомашина чолаачыларының эргезин чедип алыры-биле оларны өөретсе кандыгыл деп директорга эш Самбуунуң тургускан айтырын совхозтуң удуртукчуларындан кым-даа детківээн.

Техникага өөренирингe күзелдиг кижилерниң күзелин совхозтуң дирекциязы чүге хандырбайн барганыл, чылдагааны чүдел? деп айтырыгын харыызын дыңнаксап тур бис.

Д. КОМБАЙ, Ш. КАРА-ООЛ, Х. ЧИГИР-ООЛ.

РЕПОРТАЖ

Бир эвес бажыңныг болза...

Чурукта: Хойжунуң өг-бүлезиниң радио дыңнап олурары. Солагай талазындан оң талазыче: Салчак Мукаайлы, ооң адазы Салчак Маадыр-оол, Мукаайлының кадайы С. Нюра уруу-биле.

— Малчыннар кезиир, оларның чуртталга-амыдыралының байдалы-биле таныжар, бир эвес өскелерге дуржулга болур солун үүлдер тыптыр болза «Шын» солуннуң арыннарынга чырыдар сорулгалыг келген бис ийин — деп, «Тээли» совхозтуң директору Борис Баданович Чюдюкке ужурун илередип чугааладывыс...

— Бистиң совхозтуң Элезиниг-Ховуда кыштап турар база бир мурнакчы хойжузу эш Салчак Мукаайлының аалынга барып, ооң амыдырал-чуртталгазының, ажыл-агыйының байдалы-биле таныжар болзуңарза чогумчалыг ышкаш-тыр — деп, ындыгмыңдыг тыртылыышкын- даа, муңчулуушкун-даа чокка харылааш, директор бисти ынаар баарын дилээн хевирлиг болду.

Ол аалче баар орук элээн будулгазынныг болгаш бергезимээр. Ынчангаш бистерге эштеп бергени аныяк оол-биле кады хап чоруптувус.

Совхозтуң Бай-Тал салбырының девискээринге бо чылын хар кылын чагганының база хатшуурган болганының түңнелинде, чамдык одарларда мал кыштаглаашкыны бергедээшкиннерлиг болганын, мал чемнериниң курлавырлары төнген дээрзиниң дугайын район төвүнге тургаш-ла дыңнаан бис.

Хойжунуң кыштаанга чедип келдивис. Аалдың коданында ийи өг, даш-биле кылган хой кажаазы болгаш өске-даа улуг, биче кажаалар бар болду. Хой кажаазының эжиинде шеттер-биле кылган чадагай кажаа иштинде оътка кирип доруккан хураганнар көк сула чигген, омак-сергээ аажок, ыңай-бээр дешкилешкен турлар.

Оларны магадап көрүп турувуста, чээрби хар ажып чоруур хире-ле шилиндек эр өгден үнүп келгеш, бистериң-биле кээп мен. дилешкеш, өгже киреривисти ээлдээ-биле диледи. Шуптувус өгже кире бердивис.

Бичии уруг кужактаан аныяк херээжен кижи орун баарындан тура халааш, — өрү дөрже өскеңер, — деп, чалазы. Өгнүң иштиниң арыг-шевери-даа аажок. Даштыгаа кылаштажып турганывыс ужурунда идиктеривис улдуңнары хирлиг ышкаш сагындырды...

Ам канчаар, өгге кире берген төлээде, тус-тус олуттарны ээлептивис. Алды ханалыг өг. Ханаларны, ынаалларны болгаш хараачаны (бөгежени) кызыл будук-биле будуп каан.

Өг иштиниң эжикче талазын чуга манзалар-биле шалалап каан. Дөрүнде щиртек, ооң кырында хевис чаткан. Даараныр хааржак, «Родина» деп радиоприемник, стол шагы, шокар аптаралар, чемоданнар, чем шкавы болгаш өске-даа эдилел херекселдер өгнүң иштин каастап турар.

Өгнүң ол-бо талазында кылагар баштыг демир оруннар. Оларның кырында куш дуктеринден кылган ийи-ийи сыртактарны, чүзүн-баазын өңнүг чоорганнарны аян киир салгылап каан. Чунар демир, чунар саваң, хол чодар арыг аржыылдарны тус-тус турар черлеринде белеткеп каан.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга хойжунуң чурттап олурарының культуразы черле эки. Бир эвес совхозтуң дирекциязы «Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазының байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалынга үндезилээш, хойжу Салчак Мукаайлының өг-бүлезинге туйбу суугулуг, штукатуралап, чугайлап каан бажыңны кылдырып берген-болза, оларның чуртталгазының көрүштүү оон-даа артык турар ийик.

Өг-бүленің культурлуг чуртталгазын экижидеринге херээжен кижиниң ролю улуг. Бо талазыбиле Салчак Мукаайлының кадайы комсомолчу Нура Салчак черле үлегерлиг бооп, эки ажылдап турарын онзалап демдеглээр херек.

Хойжунуң ажылы-биле танышып турувуста-ла кежээкиниң 6 шак чоокшулай берген. Салчак Мукаайлы радиоприемникти ажылдадып эгеледи. Малчыныың өг-бүлезинің кежигүннери-биле кады Кызылдан тыва дыл кырында дамчыдылганы болгаш концертти сонуургап дыңнай каптывыс.

Дамчыдыла доозулду. Аңаа олурган кижилериң аразында бажыңың дүктери буураара көгере берген бир ирей хертеш баштыг сөөскен даңзазынга таакпызын тиккеш, ооң ыжын буруладыр сорбушаан, мынчаар чугаалай-дыр:

— Шаанда бо Бай-Тал сумузунуң даргазынга бижик биздес ажылдап турдум. Кожуунга азы Кызылга хуралдарга аъттыг баар, солун үүлдерни чүгле оон дыңнаар чүве. Ам кайгамчыктыг аас-кежиктиг чаагай үеде чурттап, ажылдап түпар апарган кижилер-дир бис ийин. Көрүүдаан, бүгү-ле солун үүлдерни олура-ла бо радиоприемниктен дыңнадывыс. Малчыннар шалыцын албан-хаакчылар-биле бир дөмей ай санында ап турар мындыг үеде чамдык ийи-чаңгыс кижилер ажылдап тып алган акша-хөреңгизин чөп ажыглавайн, арага-дарыга хандып, ажылга харыысалгазын уттуп туруп бээр боор-дур. Кеткен идик-хеви, чурттап олурар оран-бажыңының ишти шыдажыр аргажок чуттуг болгулаардыр. «Ада өлүр, оглу артар, аът өлүр, баглаажы артар» деп улустуң үлегер сөзү бар болгай. 60 хар ашкан мен. Чалгаа болбаңар, күш-ажылга улам мергежип ынакшыңар, ол силерни каастаар, улам культурлуг, чурумнуг чоруңар деп, бо-ла олургулаан ооларымны, кыстарымны болгаш хенеттеримни кезээде-ле чагып чоруур кижи мен, даргалар.

Ол болза хойжу Салчак Мукаайлының адазы, коммунист Салчак Маадыр-оол-дур. Хоочун коммунистиң ол чугаазы үретүңелдиг-даа болган. Ооң оглу Салчак Мукаайлының болгаш уруу Салчак Чакталмаанның өг-бүлелери культурлуг чурттаңа талазы-биле өскелерге ёзулуг-ла үлегерин көргүзүп турарлар.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.

Чурукта: С. Мукаайлы чинге-нарын дүктүг хураганнарны түдүп тур. Фото С. ФЕОНТИСТОВТУУ.

Механизатор

Ховалыг Дыртык-оол 1949 чылда Чаданаанаың машина-трактор станциязынга мектечы болуп ажылдап кирген.

Аңаа баштайгы үеде чамдык бергелер таваржып турза-даа эш Дыртык-оол оларга торулбайн кызымаккай ажылдап турган. Ооң моң масказы-биле кып-кызыл кылдыр таптаттынган демирлерден хөй-хөй ажыктыг эт-херексеалдер дарганнаар черден бүдүртүүп үнүп турган. Дыртык-оолдуң төлептиг, ажыл-херекке кызымак чоруун дарган С. Я. Русов бедин-биле үнелеп, мактап, ону дарганнаарының мергежилинге өөредип турган. Маскачыга чартык чыл хире ажылдаанының соонда МТС-тин дирекция чери Х. Дыртык-оолду улуг дарган кылдыр төмүйлаан. Оон эгелээш ол бөш чыл дургузунда дарганнап, бүдүрер ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип, ажылдың эки шынарын чедип ап келген.

Дарган болуп ажылдавышаан, эш Дыртык-оол комбайнар болгаш тракторлар кезектерин чоорту өөренип, билбес үүлдерни дуржулгалыг механизаторлардан айтырып ап турган. 1954—1955 чылдарда трактористер курузунга өөренген, 1956 чылда трактор, комбайн башкарар эргени чедип алган. Ховалыг Дыртык-оол ол чылдан бээр трактористеп, комбайнерлеп, чер ажылын хөгжүдүп, бедик дүжүтүни өстүрүп, ажаан алырынга бодунуң үлүг-хуузун киирип, хөй үүлдерни кылган.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң 1962 чылда Төрээн чурттуң шыгжамырынга урган 8,3 миллион пуд тараазынга эш Дыртык-оол күш-ажылчы үлүүн киирип, «СК-3» комбайн-биле 550 гектар шелдүң тараалын кестирип бастырган.

— Эш Дыртык-оол үчүгле трактерист, комбайнер эвес, черле кылбас чүвези чок, дарган, моторист, токарь кижи болгай—деп «Сельхозтехниканың» Чадана салбырының эргелекчизи эш Каков улуг чоргаарал-биле чугаалап турар.

Коммунист Х. Дыртык-оол күш-ажылчы эки көргүзүглерни чедип алыры-биле кады бодунуң политиктиг билиин бедидип, партия чыдыышкынының политбөлгүмүнде идепкейлиг өөренип турар.

Эш Дыртык-оол амгы үеде «Сельхозтехника» салбырының моторлар септээр цегинде бодунуң механизатор өөрү Соломатов, Шооча, Маннай-оол олар-биле кады бедик бүдүүрүкчүлүг ажылдап турар.

И. ХЕРТЕК.

Малчыннарга

«Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында эш Өгбен-оолдуң звенозу ферма болгаш кыштагларже мал чеми сөөртүүрүн эки организастап турар. Олар үчүгле февраль болгаш март айларда безин 270 тонна концентратты, 3250 ажыг тонна кукуруза силозун малчыннарга чедирген.

Звенода чолаачы Кайгал-оол, Дуран-оол, тракторист Дембил, Даңзы-Белек олар хүн нормазын 150 хуу күүседип турар. Чүдүүрүкчүлерден Чүлдүм, Даваалай, Үкээжик оларны база мактап болур.

Т. КЕНДЕНБИЛ.

Ам-даа күжениишкиннер негеттинер

Бистиң республиканың бүгү девискээринде ышкаш, Тес-Хем районнуң девискээринде час бодунуң эзлчээнче чаза булган киирипкен. Даглар мээстери карарып, ой-чикти куду хар суу хоруладыр агын бадын чыдар. Мындыг өйде тараажының эрези хайнып, уйгу-чыдын чок, эртежизи суг киткей бээр болгай. Тараажылар белен болган машина-техниказын, чепсек-херекселин безин бир хүн каш-даа барып ылавылап хайгаарап көргүлеп, чедер-четпес үүлдерин кылдынган, четчелеттинген турар.

Шак-ла ындыг дүвүрээзинниг, шыңгыы үеге Тес-Хемниң колхозсовхоз эргелединиң «Чодураа» колхозу ам таваржып турар.

Эрткен чыл чодураачыларга эргилделиг чыл болган деп чугаалаза хөөрем болбас. Колхоз тарылга шөлүн 100 хуу калбарткаш, ёзулуг-ла тараалаң колхоз шинчи кирген. Агар-Арызының кайы шагдан бээр андазын бизи дээп көрбээн кур ховузу элбек дүжүт бээр, тараалаң чер апаар деп чоокка чедир-ле кымдаа бодавайн чораан. «Ак-Эрик» биле «Чодураа» колхозтарның мурнунда чылдарда тараан эвээш-биче тараалларының дүжүдү Агарны хүндүлеп көөрүнче кижилерни албадай берген. Ынчангаш чодураачылар 1961 чылда 1100 гектар тарылга шөлдүг тургаш, ону эрткен чылын 2200 гектар чедир калбартып, тараа культураларының гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 9 центнер дүжүттү, кукурузадан 110 центнер ногаан массаны Агардан бир дугаарла алганнар. (Кукуруза орай чаштынганындан чаа-ла дескилежип четчип үнүп орда кестинген турган). Ак-эрикчилер кожазындан база-ла дудаваан. Ынчангаш ийи колхоз Тес-Хем районнуң баштайгы тараачыннары деп чонга үнелеттирбишаан, Агарның «үүжезин» бузуп киирипкеннери ол.

Амыдырал кижини өөредир чүве болгай. Колхоз даргазы Ч. К. Шулуу-Маадырның: эрткен чыл тараабиле бистиң «аскывыс изиткен», ооң-биле кады ону чедип алырында бергелер база хөй дээрзин көргүскен — деп чугаалап орары харын ынчангаш шын. Ооң ужурунда колхоз бо чылын тарылга шөлүн 3246 гектар чедир азы эрткен чылга удур тарылга шөлүн 47,5 хуу өстүрер деп улуг сорулганы бодунуң мурнунда салган. Бо сорулганы чедиишкиниг шиитпирлээр дээш, «Чодураның» тараажылары часкы ховуажылдарынга кызымак белеткеп турар. 2100 гектар шөлге чажар тараа культураларының үрезининден 2900 центнер арыглаттынып белеткеттинген. Бо дээрге, эрткен чылын тараа культураларындан багай эвес дүжүттү алганының ачызы болуп, колхоз күрүнеге тараа садар хүлээлгезин ийи катап ажыр күүседирин, тараага бодунуң иштики хереглелин долу хандырбышаан, үрезинин боду уруп алыр арганы берген ол. Мурнунда чылдарда эвээш тарылга шөлүнге хереглээр үрезинни безин чылдың-на садып алыр ужурга таваржып чораанын демдеглевейн барып болбас.

Тараа культураларының үрезинин «ОВП-20» деп маркалыг, электри күжү-биле ажылдаар машинабиле арыглап турар. Машинист Адыя Сандыкка баштаткан үрезин арыглаар эвено багай эвес ажылдап, бар үрезининерин чажып тарыырының шынарынга чедир арыглап белеткээннер. Ылаңгыя М. Аралдин, М. Дүүчүң ышкаш, хүнде 1,5—2 норманы күүседип, чүткүлдүг ажылдап келген колхозчулар звенода эвээш эвес.

Бо чылын часкы ховуажылдарының хемчээли колхозта аажок улуг. 3200 гектар ажыг шөлдү чажып тарыыр, 2500 ажыг гектарны чазын удур андарар. Ындыг болганда машина-техниканы дүрген болгаш шынарлыг септеп доозары, механизатор кадрларны четчелээри шиитпирлиг ужур-дузалыг. Бо талазы-биле колхозта байдал ындыг-ла эки эвес. Колхоз 16 тракторларлыг, ооң иштинде 6 «ДТ-54» трактор бар. Оларның 12-зи ажылдап киреринге белен, 4 трактор септелгеде турар. Көдээ ажыл-агыйының кожуг машиналарының септелгези хөжүдап турар. 11 сеялкаларның 7-зи, 9 андазыннарның 6-зы, 60 илиирлеринин 47-зи септеттинген. Оон ангыда 4 кукуруза сеялкалары, ийи лущильник амга чедир септеттинмейн турар.

Чер ажылын чоокта чаа, кончуг дүрген калбартып эгелээн ажылагыйда бергелер хөй дээрзи шын болбайн аан. Ылаңгыя аңаа үрезин ажылын быжыглаары, четчир санныг техниканы садып алыры, механизатор кадрларны өөредири хамааржыр. Бо ажыл-агыйда ам үеде 75 центнер чинге-тараа үрезини, кукурузаның 110 центнер, картофельдиң 800 центнер чигир свёклазының 6 центнер үрезиннери, 160 гектарга чажар чочак-тараа, 250 гектарга чажар чаңгыс чылдыг сиген үрезини чок болуп турар. Бо талазы-биле алдынып турар хемчеглер амдызында эвээш. Үрезин — чер ажылының үндезин айтырыы болгай, чажып тарыыр үе мырыңай-ла чоокшулап келген. Ол хиреде-ле бо хире үрезин четпейн турар чорук колхозтуң удуртукчуларын, Тес-Хем бүдүүлге эргелелин дүвүредир ужурлуг. Моок-биле кады чаңгыс чылдыг сигеннериң төөлгазын 500 ажыг гектар кылдыр, ооң иштинде могарь, чумиза ышкаш Тес-Хем районга чавыс дүжүт берип турган сигеннерни безин 250 гектар чедир тарыырын бүдүүлге эргелелиниң ол колхозка сүмелеп турар дугайын колхоз даргазы эш Шулуу-Маадырның төпсүнмейн турарын демдеглээри чугула. Шынап-ла мурнунда чамдыкта үнмейн барып тургулаан сигенни элезинненчек хөрзүннүг, колдуунда кур черге тарыырга ооң ажыктыы кандыгыл дээрзин бодап көөрү черле артык эвес болгу дег.

Эрткен күзүн чер андарылгазын эвээш чорутканындан бо чылгы часкы ховуажылдарының хөй болуп турары бүгү талалыг хынамчалыг белеткелди улам шыңгыырадырын база часкы ажылдарны болдунар-ла эрте эгелээрин, техниканы ийи ээлчегде долу ажыглаарын негеп турар. Колхоз чер ажылын сөөлгү ийи чылда шапкын калбарты берген болганда техника болгаш үрезин садып алырынга ээлээн хөй чарыгдалды үндүрген, ам ооң ыңай улгаттырары берге болуп турары-биле бо бүгү улам шыңгыы шинчилиг болуп турар. Ынчангаш часка хынамчалыг белеткел, техниканың берип-ле болур бүгү үүлдерин алыры бирги чергениң ужур-дузалыг болбас аргажок. Чижээ, чер андарылгазын чорудар «ДТ-54» деп 6 тракторлар чаңгыс ээлчегде ажылдаар болза, чүгле чер чарарынга 20 ажыг хүн негеттинер. Ынчаарга «ДТ-54»-ке кожар беш корпустуг андазыннар 4-ле бар дээрзин база барымдаалаар херек. Оон ынай 4 тракторну (ооң иштинде 2 «ДТ-54»-ту), 3 андазынны, 8 сеялканы болгаш өске-даа машина-чепсектерни септеп доозарынга ээлээн хөй шаг-үе негеттинер. Септелгени дүрген доозуптарын А. Товуу, Б. Уваннай, О. Суваң, К. Уваңгур, Э. Барый-оол болгаш өске-даа олар ышкаш мурнакчы механизаторларга идегеп болур болбайн аан. Ынчалзажок, шаг-үе манавас, кыңчыктырбайн келир дээрзин барымдаалап, колхозтуң удуртукчулары шалыпкын болгаш боттуг хемчеглерни дораан алыры чугула.

Часкы тарылга үезинде ажылды шын организастаары улуг рольдуг. Бүгү тракторларны ийи ээлчегде ажылдадырынга четчир механизаторлар бар. Бо чылын 7 кижини немей өөредип алган. Кукуруза тарыыр болгаш өстүрер ийи звенону тургускан болгаш оларның удуртукчу механизаторлары семинарга өөренип алганнар.

Ынчалза-даа тарылганы организастыг эрттиреринге белеткелдер база-ла шүшпен болуп турар. Часкы ховуажылдарының планы чаа-ла белеткеттинип турар. Механизаторларның хуваалдазы кылдынмаан. Кывар, чаар материалдарны сөөртүрүнче, ховуажылдарын септээринче ам-даа кирбейн турар. Бо бүгү ховуажылында аар-саар үүлдер эвес дээрзи чугаажок.

Часкы тарылганы эрттирер талазы-биле колхозта байдал ээлээн нарын бооп турарынган, ховуажылын хар бүрүн эриирин манавайн, эрте-ле, баштайгы болдунар аргаларда-ла эгелээрин негеп турар. Бо дугайын колхозтуң удуртукчулары база белеткел чогуур темпини ам-даа чедип албаан дээрзин үстүнде барымдаалар көргүзүп турар-дыр.

Бо чылын тараа культураларының гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 8 центнер дүжүт алыр деп, «Чодураа» колхозтуң тараажылары хүлээлге алган. Тарылга шөлүн 1048 гектарга калбартыр деп турар. Чер ажылын хөгжүдер талазы-биле Тес-Хемге эргелекчи болган чодураачылар боттарының мурнунга салып алган сорулгазын чедиишкиниг шиитпирлеп, ам үеде колхозтуң ажыл-агыйының кол адыры болуп турар мал ажылы-биле кады чер ажылын ооң деңнелинге чедир бедиткеш, мал-даа, чер-даа ажылының элбек продуктуларын бүдүүрүп шыдаар дээрзинге ам чигзиниг турбас. Ынчалзажок, бо бүгүнү чедип алырынга ам-даа хөй ажыл болгаш күженишкиннер негеттинип турарын колхоз баштаар чери, партия организациязы болгаш колхозчу тараажылар ханы билзе чогуур.

С. ЧИГЖИТ.
«Шынның» тускай корреспондентизи.

Допчузу-биле

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбыры бо чылын 5190 гектар янзы-бүрү культураларны тарыыр. Тараажылар 456 тонна кызыл-тас, 60 тонна арбай, 30 тонна чинге-тараа, 4 тонна кукуруза үрезинин арыглап доскан.

Бригада төвүнде столовая бажыңын, чурттаганың 3 бажыңнарын чугайлаан.

Хову ажылдары удавас эгелээр. Ынчалза-даа аңаа белеткелдерде четпестер база бар. Бригада төвүн аштан арыглаваан. Бригаданың оттулар ыяжы белеткеттинмээн. Трактор агрегаттарынга тарылга чорударының онаалдалары ам-даа бердинмээн.

Т. ХАЙДЫП.

* * *

Бо-ла совхозтуң Кара-Тал салбырында школа чанынга хүл төгер ийи улуг хааржакты 1962 чылдың чазынында-ла сөөртүп әкиел каан. Школачылар хүлдү аңаа әкиел төпле турганнар. Ында мөөңнээн хүл 3 тонна чеде берген, а ону тарылга шөлүнче сөөртүп алырын кым-даа сонуургаваан.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

ТАЙБЫҢГА УДУР СҮЛЧЭЭНИ ҮЗЕ ШАВАР

БЕРЛИН. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязы болгаш Германияның Коммунистиг партиязы боттарының төлээлекчилериниң чевүлел хуралы болган соонда кады кылган медеглелди парлап үндүрген. Де Голльдуң болгаш Аденауэрниң чарган шериг керээзинге удур демиселче француз улусту болгаш ГФР-ниң чонун ол медеглелде кыйгырып турар.

АДН агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Аденауэрниң болгаш де Голльдуң айыылдыг керээзинге удур, тайбыңга, демократияга болгаш социал депшилгеге үндезилеттинген келир үе дээш бүгү ажылчы чоннарның болгаш демократтыг күштериң демиселди кады чорударының эргежок чугулазын медеглелде демдеглеп турар.

Тайбыңның эрге-ажыктарынга болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыдырарынга удур Аденауэрниң болгаш де Голльдуң чорудуп турар политиказынга удур туруш эң янзы-бүрү үзел-бодалдарны барымдаалап турар социалистериң болгаш профэвилел активтериниң ортузунда өзүп турарынга күзел ханыышкынын бистиң ийи партияларывыс илергейлеп турар дээрзин медеглелде чугаалап турар. Францияның болгаш Барыын Германияның коммунистери тайбыңга удур сүлчээни үзе шаап шыдаар хеделиишкиннериң эң калбак чаңгыс эвин хөгжүүрингге боттарының күжениишкиннерин көвүдедирлер.

Аденауэрниң болгаш де Голльдуң керээзиниң шериг, политика, социал талазы-биле бүгү чүүлдери бистиң ийи улустарывыстың амыдыралчы эрге-ажыктарынга удур угланган деп медеглелде чугаалап турар. Ол керээ болза, тайбыңга удур эвилел, депшилгеге удур реакцияның эвилели, улустарга удур монополияларның эвилели болур.

Боттарының медеглелинге ийи партияларның демдеглеп турары болза, Европага тайбыңны тургузар төлөзде герман тайбың керээзин чарары эргежок чугула, Барыын Берлинни демилитаризастаан хостуг хоорай болдуар херек, ийи герман күрүнелерни болгаш амгы герман кызыгаарларны хүлөзөп көөр ужурлуг. НАТО биле Варшава керээзиниң чурттарының аразында халдашпас дугайында керээ тайбыңны быжыглаарынга дузалаар ийик дээрзин медеглелде демдеглеп турар.

Делегейниң он дөрт чурттарынче

СОФИЯ. (СЭТА). «Болгария» деп сөстү бижээн чүк машиналары болгар бараннарны, ногааларны, химистерни, таакпыны, кызыл араганы болгаш өске-даа кылыгларны 14 күрүнелерге: Чехословакияга, Югославияга, Польшага, Австрияга, Италияга, Данияга, Голландияга болгаш өске-даа чурттарга чедирип турар. Ол машиналар бо чурттардан станоктарны, канны, чиг-этти эккеп турар. Эрткен чылда машиналарның чоруушкунунуң нинти хемчээли 9.500 муң километр болган.

ОМАН ДЕМИСЕЖИҢ ТУРАР

КАИР. (СЭТА). Оман патриоттар Аль-Джахерниң чоогунга кедег черни тургускаш, англи бронетранспортёрну үзүткап чок кылган. Англи эрге-чагыргалар аңаа харыы кылдыр шаажылал хемчегларин чорудуп, түс черниң хөй-хөй чурттакчыларын тудуп хоругдап, оларны кара бажыңнап, бажыңнарын өртеткен деп, Оманның Каирде төлөөлекчизиниң алган телеграммазында чугаалап турар.

ЧАҢЧЫЛ БОЛГАН БАЙЫРЛАЛ

Кызылдың Пионерлер Бажыңын байырлалдыг шинчи-биле каастап шимээни кижи кире бээрге-ле каракка илдең. Хоорайның школачыларының часкы дыштанылгазының үезинде байырлалы аңаа болган.

Кежээге улут концерти № 2 школаның өөренникчилери көргүскен. Шилиндектерден тургустунган хөй кижи киржикчилиг хөйнүң ыры-биле концерт эгелээн. Аңаа 8—11 класстарның өөренникчилери Соболевтиң «Бухенвальд коңгазы», тыва чогаалчы О. Сувакпиттиң «Эчис чыргалче» деп ырларын өткүт чидиг, янзы-бүрү үннерге күүсеткенин көрүкчүлер изин-биле үнелээниер. 4—8 класстарның пионерлери Аркадий Островскийниң «Пионер ж и марш», Е. Танованың «Барабанчы» деп ырларын база күүсеткеннер.

Ооң соонда ийи-чаңгыстың көргүзүлери эгелээн. Маңаа 9-ку класстың кыстарының күүсеткени «Чечек» деп танцызы база эки болган. 10-гу класстың өөренникчизи Седип Маадыр «Хөндергейим», 11-ги класстың өөренникчизи Куулар Хүлерниң «Гусар баллададзы» деп кинода «Өпей» ырын орус дылга күүсеткени онза таланчыг болган.

Солаан Базыр-оолдуң «Арыкчыгаш» деп ырын 2-ги классчы Надя Бады-Сагаан ырлаанын, ооң үнүнүң өткүт чидинин көрүкчүлер магадап, катап-катап дилеп турганнар. Ол ышкаш 11-ги класстың өөренникчизи Чечек Серенова гармонь-биле алаян хөй орус ырларны болгаш танцыларның аялгаларын күүсеткен.

Уран номчулгалар талазы-биле номерлерде эки шилиндектер база хөй. Ылаңгыя Хүрен Оидарның чогаалчы С. Сарыг-оолдуң «Огонёк» деп шүлүүн чугаалааны, 6-гы классчы Володя Бады-Сагаанның «Немец өңнүүмүнүң чагаазы» деп шүлүктү чугаалааны, 10-гу класстың өөренникчизи Алёша Монгуштуң чугаалааны «Бөрүлер» дугайында шүлүү кижиниң сеткил-сагыжын хайындырып келир. Оларның ол концерти баштайгы базымнары-даа болур чадавас, ам каш чылдар эрткенде, олардан ыраажы, композитор, эмчи, чогаалчы, ужудукчулар дээш кымнар үнмес дээр!

Мооң-биле кады, каш сөстен бистиң чогаалчыларывыска болгаш композиторларывыска хамаарыштыр сөглезе база артык эвес. Чүге дээрге бичии уругларга, оларның аажы-чаңынга, амыдыралынга таарыштыр ырлар болгаш шүлүктерден чүге хөйну чогаадып болбазыв. Мен бодаарымга, бистиң уругларывыска таарыжыр аялгаларны база-да бижип болгу дег. Бистиң көрүп магадап турарывыс бо концертте эвээн хөй тыва танцылар бар, оларның үделгези чаңгыс аай, чүгле «Декей-оонуң» аялгазы-биле шуптузун күүсеткен. Мынчап кедирге, ук танцыларның көргүзүг талазы-биле шынары кудулаар боордур.

Шилиндек бооп илереттинген номерлерни хоорай школачыларының болгаш пионерлериниң маргылдаазынга киирер.

Т. КАРА-ТОННУГ.

ЧУРУКТА: солагай талазында 4—8 класстарның өөренникчилериниң нинти ыры күүседип турары, оң талазында гармоньда 11-ги классчы Чечек Серенова.

Фотолары С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Фон Брентано Вашингтонда чеде берген

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Вашедченконуң дамчыдып турары болза:

ГФР-ниң даштыкы херектер министри чораан Фон Брентано ам албанның аян-чоруун кылып, америк найысылада чоруп турар. Бо үеде Брентано христиан-демократтыг партияның бундестагта фракциязының удуртукчузу болуп турар турбуже, Боннда чугула рольду ойнаарын үргүлчүлеп шаан.

Март 22-де Фон Брентанону президент Кеннеди хүлөөп алган. Ооң мурнуу чарында Фон Брентано АКШ-тың камгалал министри Макнамарабиле болгаш конгресстиң удуртукчулары-биле ужурашкан. Бо бүгү ужуражыышкыннар чажыт байдалга эткен, ол ужуражыышкыннар дугайында шоолуг эвес үүлүг парлалгага дыннадып турар.

Фон Брентанонуң кылган медеглелин ёзугаар алырга, Вашингтонга чугаалажып көрген айтырыглар делегеренгей болган. Фон Брентано АКШ-тың камгалал министри Макнамарабиле «камгалалдың нинти айтырыгларын», конгресстиң кежигүннериниң-биле НАТО талазы-биле эвилелчилериниң аразында харылзааларның айтырыгларын, европа «нинти рынок» дугайынта айтырыгны, ылангыя Каттышкан Штаттар-биле ол рыноктуң чуруттарының харылзааларын чугаалажып көрген.

Президент Кеннеди-биле ужуражыышкын үезинде Фон Брентано НАТО-нуң айтырыгларын, ооң иштинде ол агрессчи блоктуң «хөй талалыг ядролуг күштерин» тургузар дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Кеннеди-биле ужуражкан соонда Фон Брентанонуң медеглелини: «Бо төлевилелге киржир болгаш харыысалганы өскелер-биле кады харылаарын бодап турарывысты база катап медеглээн мен.»

Парлалганың национал клубунга бодунуң чугаазында Фон Брентанонуң медеглээни болза: «Германияның федералдыг чазза, НАТО-нуң хемчээлинге хөй национал азы хөй талалыг согуг таварыштырар нинти күштерни тургузар дугайында америк чазактың саналын хүлөөп албышаан, чаңгыдаа минутада чайылбас». Бо үүл боттуг болган турарын күзеп турар бис, немелде хүлөөлгелерни бодувуска алыр бодап турар бис деп ол чугаалаан.

Барыын Германия бодунуң дайынзырак планнарынга кордалды АКШ-ка салып турар деп үвени Фон Брентано ажыы-биле чугаалаан.

Вашингтонга бодунуң ужуражыышкыннарының үезинде Фон Брентано болза газ болгаш нефть дамчыдылгаларынга хереглөөр улут хемчээлдиг хоорзаларны Совет Эвилелинге бөөр дугайында садыг керээлерин күүседирин хоруур деп ГФР-нин чазаның шиитпириниң дугайын дыннаткан.

„Лумумбаны америк разведка өлүрген“

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ЮПИ агентилелдиң корреспондентизинин Аккрадан дыңнатканы-биле алырга, Конго Республиканың премьер-министри чораан Патрис Лумумбаны өлүргени дээш харыысалганы АКШ-тың төп разведка эргелели (ТРЭ) шуут хүлөөр ужурлуг — деп Гананың «Ивнинг ньюс» солуну бижээн. «Лумумбаның өлүрткени—ТРЭ-ниң шуут үүлгедиидир» деп ол солун медеглээн. ТРЭ-ниң агентилериниң бужар ажыл-чорудулгазы-биле холбаштыр өваарымчалыг болур деп Африканың улустарын «Ивнинг ньюс» солун кыйырган. ТРЭ-нин ханныг үүлгедиглерин барыын талакы парлалга безин хүлөөп көрген болгай.

Хөлезиленикчилер соксавайн турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Куба контрреволюсчу америк хөлезиленикчилер куба девискээрже боттарының дээрбечи халдаашкыннарынга ажыыбиле мактанмышаан турарлар. «Бистер ам-даа база катап атакалзар бодап турар бис»—деп, хөлезиленикчилериниң удуртукчуларының бирээзи Андрес Назарио медеглээн. Контрреволюсчуларның «Альфа-66» деп дээрбечи организациязының салбырдары Венесуэланың, Эквадорнуң, Панаманың, Пуэрто-Риконуң девискээринде, а ол ышкаш АКШ-тың эвээн каш хоорайларында бар болуп турар деп, ол айыткан.

Каттышкан Штаттарда контрреволюсчу эмигрантылар боттарының «шылгараңгай чоруктарын» парлалганын төлөөлекчиленирге эң-не тодаргайы-биле бижип берип турда, америк чазак ол идегеттериниң үүлгедиишкиннери АКШ-тың хоойлуларын хажытканы болур бе дээрзиниң дугайында айтырыгны өөренирин үргүлчүлеп турар.

КАЛЧААЛЫГ ЧОРУК

РИМ. (СЭТА). Барыын-герман политиктиг полицияның делегейниң ийги дайынының чылдарында Миланга хамаатыларны массалыы-биле өлүрер чорукка киржип турган удуртукчу ажылдакчыларының бирээзи Тео Зевекениң кем-буруулуг хөрээнин дугайында материалдар-биле танылжып көөрү-биле Миланда чеде берген ГФР-ниң суд эрге-чагыргаларының төлөөлекчизи Герхард Видеманның калчаалыы-биле медеглээни болза: «Менээ партизаннар-даа, фашистер-даа бир дөмей, олар боттарыныы-биле дайылдажып турган болгай».

Фашистиг террорнуң айыылынга таваржып турган кижилер-биле бир дөмей көрүп, өлүрүкчүү ажыыбиле камгалап турар аденауэржи дүжүметтиң калчаалыг медеглелинге Италияның чөөн үзелдиг парлалгазы ханы киленнеп турар. Чедир соктурбаан гитлержилериниң херек кырында камгалакчызы болур «байысаакчыны» итали чазак Италияның девискээринден үнүр сывыыптар болза дээре болур ийик деп «Унита» солун бижээн.

Шпион „эки-турачылар“ Африкаже чоруп турар

ПАРИЖ. (СЭТА). «Тайбыңның корпузу» дээр корпустуң америк «эки-турачыларының» чаа-чаа бөлүктери африка дипче келбишаан турар. Ол корпусту Африканың хамаарышпас күрүнелериниң парлалгазы «шпионнарның корпузу» деп чөптүг адаан.

Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизинин дыңнадып турары-биле алырга, ындыг «эки-турачыларның» эвлечеглиг бөлүү Барыын-Африкан күрүне Габоннуң найысылалы—Либревильде чедип келген. 38 кижиден тургустунган ол бөлүк «чырыдыышкын төвү» деп адаар үүлүү тургузарынга киржир. «Тайбыңның корпузунуң» агентуразының өске чурттарда тургусканы ол чергелиг төптер амыдыралдың америк хевирин пропагандалап, антикоммунистиг пропаганданы нептередип, а ол ышкаш чажыт медээлерни чыып ап турар.

Сеулда чыскаал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Шериг хунтазының баштыңы Пак Чжон Хи хамааты эргелелди тургузарын ойталааны-биле холбаштыр аңаа улуранныышкынның чаа чыскаалы чөөкта чаа Сеулга болган. Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Пак Чжон Хинин ёзучурумунга удурланып турар 300 кижи Сеулдуң бир талазында бузулган бажыңнарга оңгуларны тургузуп алган болгаш олче полицияны бир шакта киирбейн келген, олар чазакка удур лозуңнарны салып турган. Митинг болуп турган залче 100 ажыг полицейжилер бүгү күүнүн үндүрүп тургаш кирер аргалыг болган, ол үеде кудумчуга мөөңнелген чонну чүс-чүс полицейжилер дозуруп алган турган. Премьер чораан Хо Чжонга баштаткан чыскаалчылар, бир эвес полиция тудуп хоругдаашкынны чорупас болза, кудумчуларга чыскаалдарны организаставазынга чөпшөөрешкеш, бажыңдан үнүп чорупканнар.

Даштыкы агентилелдериниң дыңнадыгларын ёзугаар алырга, Сеулдуң полициязы бүрүн дайынчы байдалда турар. Хоорайда таңнылы машиналары соксаал чокка эргин чоруп турар. Ылангыя Сеулдуң өөредилге черлериниң болгаш ажылчын кварталдарда шыңгыы хайгааралды чоруудуп турар. Студентилериниң, аныктарының болгаш күш-ажылчы чоннуң массалыг көдүрүүшкүнүнден кедергей барыын үзелдиг бөлүктер корпуп турар.

„ЭМЧИНИҢ ДЕМДЕГЛЕЛДЕРИ“

(Номчукчу чаа ном дугайында)

Республиканың ном үндүрер чери эмчи Д. К. Кууларның ындыг аттыг номчугажын үндүрген. Аңаа холбаштыр, бодумнуң бодалдарымны маңаа бижип көрейн.

Автор бодунуң бо баштайгы номунга амыдырал-чурттагдаам-даа артып калган эргинин артыышкыннарынга — чүүлүүр, «кара эмнер-биле эмнээр» чоруктарга удур демиселдиң дугайын бижип турар. Номнуң бир эки талазы болза, автор ону бодунуң ажыл-чорудулгазынга даянмышаан, тодаргай чижектер-биле бижээн болур. Ында колдуунда үш таварылга дугайын айыткан: «Байланмай канчап аарааныл», «Викториянын карааазраан», «Кызыл удаазын-даа, домнаашкын-даа...»

Маңаа «Байланмай канчап аарааныл» деп эгени ап көрээл. Бир колхозтуң чылгычызы, канкадык эр Байланмай эмдик аът өөредип турган будун кадырып алыр. Ону өй-шаанда эмчиге эмнетпээнинден база «кара эмнер»-биле эмнеп, агы-биле чиннеп турганындан сөөк туберкулёзу тыптыр. Байланмай сөөлүнде кээп, совет медицинаның шылгаңгай чедиишкиннериниң ачызында аарыы эттинип, сегип үнер. Автор бо эгеге Байланмайның аарыының канчап тыптып келгенин, ооң Кара-биле изиг ханы ынакшылын черле солун, чечен бижээн деп бодаар мен. «Совет медицина эртеминиң ачызында Байланмай кан кадык кылдыр сегээн. Бодунуң изиг ынакшаан эжи Кара-биле социалистиг өг-бүле тудуп алган, Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Оржак Лопсаңчап бригадирлээн боторуулга-чарылгалыг хойжу бригаданың кежигүнү болуп, хой кадарып ажылдап турар...» деп автор бижээн.

«Эмчиниң демдеглелдериниң» дыл-домаан ап көрээл. Мында тывазывас, кандай домактарны, уран-чечен талазы-биле эде кылдынмаан фразаларны санап болур. Маңаа база-ла «Байланмай канчап аарааныл» деп эгеден чижектер бо-дур.

«Кара Байланмайның доңгайып алгаш орган арынче көрүпкеш, арныныңа агарганын, арыпканын кайгаан. Ооң караандан ийи борбак чаштар торс дээн» деп домак. Кымнын караандан борбак чаштар дамдылай бергенил? Байланмайның бе, азы Бараның бе? Билдинмес. Карак чажын чүге ыяавыла ийи борбак дээнил? Ону чүге ынчаар саналыл?

База бир домак:

«Кажан Байланмай аарып турда ооң душтуу Караны тенек оолдар: «Чоор сен ону, Байланмайны — аскайтыр, аарыг-аржык чүвени» — деп кыжырып, Караның сеткил-сагыжын дувуредип турганн ар».

«Тенек оолдар» деп сөстерни канчаар билирил? Бир-бир бодаарга, бичии оолдар-даа сагышка кирип болур...

«Бажыңның иштиниң чылыыдаа кончуг. Негей тонум ужулгаш, чүк кырынга салып кагдым» деп бижиирге, амыдыралга черле дүүшпес. Бодап көөрге, өгге-даа кирген ышкаш. Бажыңда чүк деп чүл? Аңаа кижи белен-не шынзыкпас.

«Эмчиниң демдеглелдериниң» стилистика, бижик демдекториниң талазы-биле частырыглар база бар. Бир эвес бо номчуганы белеткеп үндүрген эштер — редактору болгаш корректору боттарының харыысалгазын бедиткен болза, үстүнде частырыглар болдунмайн барып болур турган.

Номнуң иштики арыннарынга бөлүктериниң утказының аайы-биле чуруктар турган болза, улам-на солун болур ийик. Ынчалза-даа ында чаңгыс-даа чурук чок. А ооң даштыкы картында номчукчунуң сагыш-сеткилинге чоок, дээштиг чурук чогун база-ла айтыры чугула.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, хар шоолуг чагбас. Хат кошкактан өй-тавыга чедир. Агаарның температураазы: республикага—3 градус чылыгдан 2 градус соок, Кызылга—0-дан 2 градус соок.

Редакторнуң оралакчызы Д. БЕГЗИ.

АТОМГА УДУР КАМГАЛАЛ

Капиталистиг чурттарның армияларының чепсегээшкиниде аңаа дайынчы чепсектер-биле чергелештир атомнуг (ядролуг) чепсек база бар. Атомнуг чепсек ядролуг частыышкынның үезинде тыптып келир энергияны ажыглаарынга үндезилеттинген. Ол чепсекти ажыглаарының кол соруулгазы хоорайларны, чурттакчылыг суурларны, шериг черлерин, улуг бүдүрүлгелерни үрээри болгаш кижилерге өлүмнүг салдарны чедирери болуп турар.

Атомнуг частыышкынның үезинде согуушкуннуг чалгыг, чырыткыланчак хереллениишкин, сиңнигер радиация, радиоактивтиг халдаашкын дээн чижектиг салдарлыг факторлар тыптыр.

Ядролуг частыышкынның кол хоралыг үүлү согуушкуннуг чалгыг болуп турар. Ол дээрге күштүг дыылган хей болур. Ол чалгыг частыышкынның төвүндеи аажок дүрген тарап эгелээр болгаш тудугларны, дериишкиннерни үрээр болгаш кижилерге, дириг амытаннарга хоралыг салдарны чедирер.

Частыышкын үезинде кыпкан үүлдерден тургустунар кедергей чырыткыланчак оттуг херел ядролуг чепсектиң база бир күчүлүг күжү болур. Чырыткыланчак херел бүдүмелдерни өртеидирер, чалбыыштандырар, хайылдырар болгаш өрт айыылын болдурар. Кижилерге болгаш дириг амытаннарга өртениишкинни таварыштырар болгаш карак шоон кемдедир.

Каракка көзүлбес радиоактивтиг хереллениишкин ядролуг чепсектің бир айыылдыг хоразы. Өттүр сиңнигер радиацияның халдавырынга кижи ийикпе дириг амытаан таварышканда хереллениишкин аарыы деп аар-берге аарыгга таваржыр. Ол ышкаш, частыышкын болган девискээрге, бүдүмелдерге болгаш агаарга ядроның үүрмектелген кезектери—доозун, кезекчигештер, хөрүн дүшкениден ол чер хоралаттынар. Радиоактивтиг бүдүмелдер организмге сиңниккеш азы даштындан хереленип хаарган, кижилерни болгаш дириг амытаннарны хереллениишкин аарыынга таварыштырар.

Атомнуг чепсектің хоралыг салдары организмге чүгле тус-тузунда эвес, харын капсырлаштыр база халдан болур. Ынчалза-даа бүгү-ле хоралыг салдарлардан камгаланырының бөдүүн, белен болгаш идегелдиг чепсектери бар.

Согуушкуннуг чалгыдан камгаланырының идегелдиг аргазы болза кылымал камгалал болур. Кижилерни согуушкуннуг чалгыдан камгалаарда оларны чер кырындан чавыс черлерге: чер бажыңнарга, чер адаанда тудугларга, дерилгелерге чаштындырар. «Чер солдаттың идегелдиг өңнүү» деп үлегер чугаа атомнуг халдаашкынның үезинде улам улуг ужур дузалыг. Черниң чаягаар бүткен оңгул-чиңгилдеринге ажытталган кижилер атомнуг частыышкындан эвээш качыгдаар. Согуушкуннуг чалгыгның хоразын эвээжедир эки камгалал болза ханы оңгарлар, хоорголдар, чалдар, тудуглар ханалары болгаш өскелер-даа бооп болур. Бир эвес атомнуг частыышкын кижилер ховуга чорда болган болза, дүргенне чаягаар бүткен камгалалды ажыглаар, ындыг үүлдер тывылбас болза, черге арыын куду кылдыр чыдыпканы дээре.

Бир эвес баш удур хемчег алыр болза, хереллениишкин аарыы деп ол ышкаш, частыышкын болган девискээрге, бүдүмелдерге болгаш агаарга ядроның үүрмектелген кезектери—доозун, кезекчигештер, хөрүн дүшкениден ол чер хоралаттынар. Радиоактивтиг бүдүмелдер организмге сиңниккеш азы даштындан хереленип хаарган, кижилерни болгаш дириг амытаннарны хереллениишкин аарыынга таварыштырар.

Атомнуг чепсектің хоралыг салдары организмге үүгле тус-тузунда эвес, харын капсырлаштыр база халдан болур. Ынчалза-даа бүгү-ле хоралыг салдарлардан камгаланырының бөдүүн, белен болгаш идегелдиг чепсектери бар.

Согуушкуннуг чалгыдан камгаланырының идегелдиг аргазы болза кылымал камгалал болур. Кижилерни согуушкуннуг чалгыдан камгалаарда оларны чер кырындан чавыс черлерге: чер бажыңнарга, чер адаанда тудугларга, дерилгелерге чаштындырар. «Чер солдаттың идегелдиг өңнүү» деп үлегер чугаа атомнуг халдаашкынның үезинде улам улуг ужур дузалыг. Черниң чаягаар бүткен оңгул-чиңгилдеринге ажытталган кижилер атомнуг частыышкындан эвээш качыгдаар. Согуушкуннуг чалгыгның хоразын эвээжедир эки камгалал болза ханы оңгарлар, хоорголдар, чалдар, тудуглар ханалары болгаш өскелер-даа бооп болур. Бир эвес атомнуг частыышкын кижилер ховуга чорда болган болза, дүргенне чаягаар бүткен камгалалды ажыглаар, ындыг үүлдер тывылбас болза, черге арыын куду кылдыр чыдыпканы дээре.

Бир эвес баш удур хемчег алыр болза, хереллениишкин аарыы деп ол ышкаш, частыышкын болган девискээрге, бүдүмелдерге болгаш агаарга ядроның үүрмектелген кезектери—доозун, кезекчигештер, хөрүн дүшкениден ол чер хоралаттынар. Радиоактивтиг бүдүмелдер организмге сиңниккеш азы даштындан хереленип хаарган, кижилерни болгаш дириг амытаннарны хереллениишкин аарыынга таварыштырар.

Атомнуг частыышкын болган соонда ол девискээр болгаш ында турган тудуглар, бүгү үүлдер радиоактивтиг бүдүмелдер-биле халдавыржыттынар. Ындыг болганда ол черлерден чурттакчыларны үндүрери чугула апаар. Радиоактивтиг черге тургаш, мага ботту болдунар-ла дүргени-биле шыптынар болгаш чурттарга бажыңнарынче кирип, хол-биле арынга дээн, кандыг-бир чүве ап, чемненип, суг ижип, таакпылап болбас болгаш черге олуруп-даа, чыдып-даа болбас.

Тыныш органнарын камгалаарының идегелдиг чепсээ противогаз болур, ынчангаш ону кижи бүрүзү ажыглап билири чугула. Мага ботту кылын хөвең-саазын пөстер, комбинзон, плащ, көстүмнер болгаш янзы-бүрү шывыг-эжичектер, а ол ышкаш хол хаптары, резин сапогтар, галоштар ышкаш үүрмек хептер эки камгалаар.

Атомнуг частыышкын үезинде тыптыр радиоактивтиг бүдүмелдериниң бир онзагай үүлү болза, ооң чиде беринчели болур. Мооң ужурунда мырыңай күштүү-биле радиоактивчиттинген черлер болгаш суг безин кашкаа хонгаан соонда айыыл чок апаар.

Чурттакчы чонну атомнуг халдаашкындан камгалаарынга агаардан халдаашкын дугайын чогуур өйүнде дыңнадыры чугула рольду ойнаар. Дайзынның чайлаш чок халдаашкынының айыылы келгенде бүгү чурттуң девискээринге азы чамдык черлерге «айыылдыг байдалды» чарлаар. Ындыг таварылгада тускай айтыышкын манавайн, квартираларны, бажыңнарны, албан черлерин агаар халдаашкынынга удур камгалалга белеткээр. Хууда камгалалдың чепсектерин белеткеп, чаштынар черлерни тывар херек. Оран-бажыңнарны дүрген кывар үүлдерден хостаар, соңгалаарга чырык көжегелерни белеткээр, противогаз чок болза марля-хөвеңден кылган шарыышкынныны кылып алыр, шарыг материалдарын белеткээр болгаш чогуур ажытталыышкыннарны кылып белеткээр.

Дайзын агаардан халдай берген үеде «Агаардан халдаашкынның» медээзин радио-дамчыдылга четкизин дамчыштыр ийикпе азы бүдүрүлгелериниң медээлериниң үну-биле бээр. Ындыг медээниң соонда чурттакчы чон шуптузу камгалал черлерже чоруур ужурлуг, ынаар чоруурда хууда камгалал херекледелерин, хүнезинин ап алыр. Чем аймаан кылын саазын-биле азы пөс-биле 2—3 каът кыдыр ораап алыр. Балыгланган болгаш качыгдаан кижилерге медицинаның баштайгы дузазын көргүзери кижи бүрүзүнүң ыяавыла күүседир хүлөөлгези болур. Атомнуг халдаашкынның уржуктарын узүткап, чайладырыга чурттакчы чоннуң кижи бүрүзү киржири албан. Атомнуг халдаашкынның айыылдыг уржуктарын чайладырда чер кырында чыткан радиоактивтиг үүлдерни чайладыр, сугларны турнуктурар, шүүрээр болгаш бусталдырып үндүрер апаар. Халдавырга алыскан аъш-чемни суг-биле чуп, даштыкы каъдын картап, савазын солуп тургаш арыглаар.

Камгалалдың аргаларынга эки өөреткен болгаш организастыг хөделип билир чурттакчы чонга атомнуг халдаашкын ындыг-ла улуг айыылдыг болбас дээрзин барымдаалааш, кижи бүрүзү атомнуг чепсектің хоралыг салдарындан бодун камгалавырынга, өскелерни чайладырының аргаларынга болгаш организастыг хөделириниг баш удур өөренген турары эргежок чугула.

И. БАРДИН.

ДОСААФ-тың республика комитединиң даргазы.

КИНОТЕАТРЛАРГА

МАРТ 27-ДЕ.

«НАЙЫРАЛ»:

«Александр Невский» 9.40, 11.40, 1.40, 3.40, **«Барон Мюнхаузен»** 5.40, 7.30, 9,20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»:

Мультипликациялар 10, **«Шериг чажыды»** 11.15, 1.15, **«Беркуттуң ижзэнинде»** 3.15, **«Дерттүн үрзэ»** 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»:

Мультипликациялар 10.30, **«Самбреро»** 12.30, **«Боолар болгаш көге бугалар»** 2.30, **«Өскүс эвес сен»** 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»:

«Полктуң оглу» 11.15, 1.15, **«Экин, Москва»** 3.15, **«Хуана Гальо»** 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Баш аарыының дугайында

Баш аарыы — кижиниң организминге тывылган янзы-бүрү аарыгларның уржуундан болуп турар. Баш аарыының тыптырынга угаан ажылы кылып турар кижилериниң хан четпес, шагзыргай байдалы, үр үеде аарып турган организминиң кошкааны чылдагаан бооп болур. Нерви системазы кошкак кижилер, ылаңгыя үргүлчү арагалаар, хөй таакпы тыртар кижилер баш аарыындан болганчок-ла аарып турар. Ол дээрге арагалаар чоруктуң болгаш таакпының хоранының хоразы-дыр.

Думчуктуң тунары, ооң иштинге аарыглар тыптыры баш аарыының чылдагааны болур. Ындыг баш аарыы билдирбес болгаш баштың хавак кезээнге нептерээр. Ангина, ижин тиви, малярия болгаш өске-даа аарыглар баш аарыын болдурар. Хан хөөрээр болгаш мээ саваларының кадыгланыр аарыглары-биле аараанда баш аарыы күштелир.

Хенертен кирер аарыглар-биле аарып чоруур кижилер оваарымчалыг болур херек. Ындыг кижилер пирамидон, анальгин азы фенацетин эмнерни ажыглаанда аарыг соксай бээр болза-даа, ооң кол чылдагаанны тодараттынмаан деп чүвени билири чугула. Кезек үе эрткенде ол эмнериниң күжү кошкап, баш аарыыры-биле капсырлаштыр аарыг катап эгелээр.

Баш аарыы-биле аарый берзиңерзе, эмчиге дораан барыңар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫН АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда киллизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый киллизиниң 25-38, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, иштики информация киллизиниң 20-60, чагаа болгаш совет туругзуг киллистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал киллистериниң 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00105 Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы